

Тема:

НААУ
приєдналася
до Меморандуму
про взаємне
визнання
підвищення
кваліфікації
адвокатів
у Європі

с. 5

**Огляд ключових
рішень РАУ**
від 3 — 4 лютого
2017 року

с. 11

**Аналітичний
огляд окремих
рішень, ухвалених
ЄСПЛ протягом
листопада
2016 року**

с. 36

**Огляд рішень
ВСУ та ВССУ**

с. 48

ЗМІСТ

Новини та події

Регулювання адвокатських внесків законом не відповідає європейській практиці — ССВЕ.....	3
В. Гвоздїй узяв участь у засіданні експертів проекту «Регіональний діалог щодо реформи системи правосуддя в країнах — учасницях Східного партнерства».....	4
НААУ приєдналася до Меморандуму про взаємне визнання підвищення кваліфікації адвокатів у Європі.....	5
НААУ закликає Верховну Раду відмовитися від прийняття законопроекту № 5610.....	7
У Дніпрі відкрито проект з практики адвокатури для молоді	9
Профільний комітет НААУ роз'яснив особливості захисту прав адвокатів.....	10

Рішення органів адвокатського самоврядування

Огляд ключових рішень РАУ від 3 — 4 лютого 2017 року	11
--	----

Адвокатська діяльність

Лист Головного управління ДФС України у м. Києві від 07.02.2017 р. № 903/К/26-15-13-02-15 (Щодо питання, яким чином самозайнята особа може знятися з обліку та при цьому не втратити статус адвоката)	15
---	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації
адвокатів України, Ради адвокатів
України

Гвоздїй В. А.

Заступник Голови Національної
асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної
асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Дроздов О. М.

Голова Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури України

Беляєв О. А.

Заступник Голови Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури України

Дмитрієва О. Л.

Голова Вищої ревізійної комісії
адвокатури України

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія КВ № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04071, м. Київ, вул. Ярославська, 6,
поверх 5

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

Цікава тема

А. Сербіна

Місце перебування внутрішньо переміщених осіб:
юридичні аспекти 17

Цивільні справи

О. Кухарев

Особливості вирішення судами спорів про зміну
черговості одержання права на спадкування за законом.. 22

О. Дем'янова

Сучасні проблеми застосування статті 625
Цивільного кодексу України у справах
про відшкодування матеріальної та моральної шкоди 30

А. Сербіна

Отримання відомостей про власника квартири/
приміщення у багатоквартирному будинку 33

Практика ЄСПЛ

О. Дроздов, О. Дроздова

Аналітичний огляд окремих рішень, ухвалених ЄСПЛ
протягом листопада 2016 року..... 36

Судова практика

Огляд судової практики Верховного Суду України
і Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних та кримінальних справ..... 48

Майстер-клас

О. Зімовін

Складна комунікація: як пережити та перемогти 55

Зразки документів

Заява про встановлення факту народження в зоні АТО.... 62

Головний редактор

Ізовітова Л. П.

Шеф-редактор

Козіна В. В.

Редактор

Ковтун М. С.

Загальний дизайн

Гладченко Ю. О.

Відповідальний випускаючий

Петрищева А. Ю.

Реєстраційне свідоцтво:

серія KB № 20370-10170P

Видавець

ТОВ «Видавничий будинок
«Фактор»

Редакція:

вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76
e-mail: mskovtyn@gmail.com
www.id.factor.ua

Віддруковано

згідно з наданим
оригінал-макетом
у друкарні «Фактор-Друк»,
вул. Саратовська, 51,
м. Харків, 61030, Україна
тел.: (057) 717-53-55

Номер замовлення

1803

Загальний тираж видання

4300 екз.

Передплатний індекс: 86385

Періодичність виходу

раз на місяць

Дата виходу

13.03.2017 р.

© ТОВ «Видавничий будинок «Фактор»,
2017.

Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який спосіб
творів (окремих частин творів),
розміщених у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», допускається лише
за дозволом Національної асоціації
адвокатів України. При відтворенні
матеріалів, що містяться у бюлетені
«Вісник Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма) автора
твору обов'язкові.

РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКИХ ВНЕСКІВ ЗАКОНОМ НЕ ВІДПОВІДАЄ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРАКТИЦІ – ССВЕ

Рада адвокатських та правничих товариств Європи (ССВЕ) повідомила вище політичне керівництво України про те, що регулювання адвокатських внесків на рівні закону не відповідає європейській практиці.

Про це доповів під час засідання Ради адвокатів України у Харкові голова Комітету НААУ з міжнародних зв'язків Іван Гречківський.

Відповідні листи ССВЕ скеровані до Президента Петра Порошенка, голови Верховної Ради Андрія Парубія та голови Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради Руслана Князевича.

«Намагання законодавчо закріпити розмір щорічного внеску, на нашу думку, суперечить ключовим цінностям європейської юридичної професії — незалежності та самоврядності. Самоврядність є засобом збереження професійної незалежності юридичної

професії та надає адвокату можливість здійснювати професійну діяльність без жодного впливу чи тиску із зовнішніх джерел», — ідеться у листі ССВЕ.

При цьому звернено увагу на те, що такий підхід суперечить як національному законодавству європейських країн, так і міжнародним документам, які регулюють статус адвокатської професії.

«Спираючись на дані опитування, проведеного серед членів ССВЕ, жодна європейська країна не встановлює законодавчо розмір щорічних членських внесків для членів адвокатських та правничих товариств Європи, за винятком однієї, де законодавчо закріплено порядок визначення розміру таких внесків. Право визначати розмір щорічного внеску на розвиток адвокатського самоврядування закріплено за адвокатськими та правничими товариствами», — наголошено у листах ССВЕ.

Відтак ССВЕ висловлює переконання, що питання стосовно обов'язкових платежів, які підлягають сплаті адвокатами, мають залишатися у компетенції органів адвокатського самоврядування. При визначенні їх розміру повинні враховуватися юридичні, соціальні та економічні фактори кожної окремо взятої країни, а також потреби професії та послуги, що надаються адвокатам та їх клієнтам.

У світлі цих коментарів ССВЕ закликає Президента та Верховну Раду переглянути ці зміни та вжити відповідних заходів для збереження незалежності та самоврядності юридичної професії.

В. ГВОЗДІЙ УЗЯВ УЧАСТЬ У ЗАСІДАННІ ЕКСПЕРТІВ ПРОЕКТУ «РЕГІОНАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ЩОДО РЕФОРМИ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В КРАЇНАХ – УЧАСНИЦЯХ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА»

Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій брав участь у засіданні експертів проекту «Регіональний діалог щодо реформи системи правосуддя в країнах — учасницях Східного партнерства».

9 лютого учасники проекту працювали в рамках конференції «Розширення доступу жінок до правосуддя у країнах Східного партнерства».

10 лютого у Страсбурзі відбулося завершальне засідання спільного проекту Європейського Союзу та Ради Європи «Регіональний діалог щодо реформи системи правосуддя в країнах — учасницях Східного партнерства». Проект впроваджувався для допомоги у реалізації внутрішніх реформ, що мають наблизити ці країни до європейських стандартів в галузі прав людини, демократії та верховенства права.

Проект здійснює Відділ юридичної співпраці Ради Європи. У вересні 2015 року учасники проекту сформували Керівний регіональний комітет проекту, в який від української адвокатури увійшов Валентин Гвоздій.

Керівний регіональний комітет визначив основні напрямки реформування національних систем правосуддя у країнах, які є сторонами угоди про Східне партнерство з ЄС. Серед них — безоплатна правова допомога за принципом незалежного фінансування адвокатів БПД, рівність сторін у судовому процесі, медіація та альтернативні шляхи вирішення спорів тощо. В ході проекту три робочі групи склали дев'ять експертних звітів щодо свого профільного напрямку реформ.

НААУ ПРИЄДНАЛАСЯ ДО МЕМОРАНДУМУ ПРО ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ АДВОКАТІВ У ЄВРОПІ

Документ підписав Голова Комітету НААУ з міжнародних зв'язків Іван Гречківський в рамках засідання Постійного комітету Ради адвокатських та правничих товариств Європи (CCBE) у Відні.

Меморандум CCBE передбачає взаємне визнання академічних годин або балів підвищення кваліфікації, що були отримані на заходах, проведених в інших країнах — членах організації.

До порядку денного засідання Постійного комітету найбільшої професійної організації правників у Європі внесено питання податків, страхування та протидії відмиванню грошей за європейським законодавством. Також будуть обговорюватися питання міграції, доступу до правосуддя та кримінального права.

В рамках засідання презентовано Звіт про під-

вищення кваліфікації (European Judicial Training) за 2016 рік.

МЕМОРАНДУМ ССВЕ

про взаємне визнання транскордонного підвищення кваліфікації адвокатів

16.09.2016

З метою сприяння та стимулювання вільного пересування адвокатів між країнами — членами ССВЕ, в яких існують вимоги або рекомендації щодо підвищення кваліфікації, задля зручності своїх членів Сторони погодили наступний Меморандум порозуміння щодо взаємного визнання транскордонного підвищення кваліфікації адвокатів.

Даний Меморандум не передбачає змін до будь-яких існуючих стандартів якості; національні, регіональні чи місцеві вимоги застосовуватимуться і надалі у тих юрисдикціях, адвокатські та правничі товариства яких приєднуються до цього Меморандуму.

З огляду на важливість постійного підвищення кваліфікації адвокатів у Європі; Враховуючи положення Рекомендації ССВЕ щодо результатів підвищення кваліфікації;

Зважаючи на Модельну Схему ССВЕ з організації постійного підвищення кваліфікації;

Беручи до уваги Рекомендацію ССВЕ щодо постійного підвищення кваліфікації від 28 листопада 2003 року;

Підтверджуючи положення Резолюції ССВЕ щодо підвищення кваліфікації адвокатів у Європейському Союзі від 25 листопада 2000 року; Визнаючи важливість та якість спільної правової та законодавчої традиції в усіх відповідних країнах — членах ССВЕ;

Віддаючи належне обов'язку адвокатів повною мірою дотримуватися вимог щодо підвищення кваліфікації, встановлених національними, регіональними чи місцевими законами, кодексами етики чи загальним обов'язком бути компетентним;

Пам'ятаючи про важливість «професійної компетентності адвоката», визначеної у Хартії ССВЕ щодо принципів юридичної професії у Європі (2006, Принцип «g»);

Розуміючи важливість підтримання і розвитку професійних знань та умінь адвоката, з урахуванням європейського виміру професії, згідно з положеннями Кодексу поведінки європейських адвокатів (ст. 5.8);

З огляду на те, що європейські інституції прихильно ставляться до зміцнення зв'язків між адвокатами, що належать до товариств — членів ССВЕ; Спираючись на імплементовані принципи права ЄС про вільний рух послуг, осіб, свободи проживання, економічної діяльності та свободи здійснювати адвокатську діяльність для європейських адвокатів;

Приймаючи до уваги той факт, що адвокат, що входить до відповідного правничого товариства, підпадає під дію національних, регіональних або місцевих правил чи норм стосовно безперервного підвищення кваліфікації;

Наголошуючи на тому факті, що постійне підвищення кваліфікації допомагає забезпечити компетентність та незалежність адвокатів, що, в свою чергу, зміцнює демократію та верховенство права;

Звертаючи увагу на те, що постійне підвищення кваліфікації допомагає оновлювати та розвивати компетенцію та знання адвоката, що є запорукою високої якості наданої ним правової допомоги.

Підписанти дійшли згоди щодо наступного:

1. Кількість академічних годин, витрачених адвокатами, що належать до організації — члена ССВЕ, на підвищення кваліфікації шляхом проходження відповідних курсів чи отримання балів, має визначатися у їх юрисдикції у відповідності до національних, регіональних або місцевих правил чи норм, у відповідності до певної національної, регіональної або місцевої системи оцінювання.

2. Організатор заходу з підвищення кваліфікації зобов'язаний, у відповідь на запит, надати формальне підтвердження адвокату, що академічні години або бали підвищення кваліфікації визнаються відповідним компетентним органом відповідно до певної національної, регіональної або місцевої системи оцінювання.

3. Сторони-підписанти мають заохочувати або приймати зміни до національних, регіональних або місцевих систем оцінювання підвищення кваліфікації з метою включити правило чи норму стосовно взаємного визнання академічних годин або балів підвищення кваліфікації, що були отримані на заходах, проведених у юрисдикції, до якої належать інші організації-підписанти.

4. Сторони інформуватимуть одна одну про будь-які складнощі стосовно даного Меморандуму. Голова кожної причетної національної делегації у ССВЕ обговорюватиме будь-які технічні складнощі та шляхи їх подолання у відповідних комітетах та робочих групах ССВЕ.

5. Цей Меморандум набирає чинності у день його підписання Сторонами.

6. Даний Меморандум залишається відкритим до внесення поправок шляхом загальної згоди та до підписання (за правилом «формальної згоди») адвокатськими та правничими товариствами.

НААУ ЗАКЛИКАЄ ВЕРХОВНУ РАДУ ВІДМОВИТИСЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНОПРОЕКТУ № 5610

Відкритий лист Голови НААУ, РАУ з приводу неприпустимості обмеження прав людини через зміни до Кримінального законодавства

4 лютого 2017 року Рада адвокатів України звернулася до Верховної Ради України з приводу неприпустимості прийняття законопроекту № 5490 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження)». Адвокатура мотивувала своє звернення тим, що законопроект містить реальні загрози конституційним правам і свободам громадян і напряду суперечить статтям 8, 19, 29, 59, 62, 63, 64, 131-1, 131-2 Конституції України, європейським зобов'язанням України у сфері прав людини.

Верховна Рада України не стала повторно включати цей законопроект до порядку денного, натомість приступила до розгляду і ухвалила його в першому читанні. Цей законопроект містить аналогічні загрози і ризику та призведе до руйнування гуманних демократичних правових основ системи кримінального процесу.

Обидві законодавчі ініціативи як за своїм змістом, так і за способом лобювання та розгляду свідчать про небезпечну тенденцію — перетворення кримінального законодавства на репресивне, а кримінальних проваджень — на спосіб переслідування і розправ. При цьому суспільство вводиться в оману з приводу змісту та цілей цих законодавчих ініціатив.

Парламенту настійливо пропонується переписати новий Кримінальний процесуальний кодекс України¹ в редакції КПК 1960 року. Ключова відмінність між ними — це гарантії прав громадян на захист та особисту свободу, які поважаються у демократичних правових країнах і є деклараціями у країнах поліцейських. Навіть побіжний юридичний аналіз засвідчить невідповідність змісту обох законопроектів Конститу-

ції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, до якої Україна приєдналася ще 1997 року.

Насамперед, законопроект № 5610 розроблений всупереч конституційному запобіжнику, який передбачає, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Законопроект також суперечать стратегічним документам, що визначають цілі і напрямки реформ у сфері правосуддя. Зокрема, Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 — 2020 роки, яка затверджена указом Президента від 20.05.15 р., визначає одним з напрямів реформування «удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження».

25 серпня 2015 року Главою держави було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, яка у світлі таких законодавчих ініціатив перетворюється на набір гасел. По суті, пропонованими змінами до КПК перекреслено всю главу «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність». У разі прийняття змін до КПК за законопроектом № 5610 відбудеться кардинальна зміна ідеології реформи у сфері правосуддя. Замість європейських стандартів вона означатиме повернення до авторитарного кримінального права, в якому для прав людини не передбачено місця.

Аналіз окремих положень законопроекту № 5610 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження)» свідчить про те, що документ містить численні порушення

¹ Далі за текстом — КПК.

права осіб на захист (ст. 63 Конституції України) та права бути вчасно повідомленим про обвинувачення.

Якщо законопроект буде прийнято, то зміни до ст. 135 КПК, які передбачають, що вручення повісток про виклик буде здійснюватися через офіційні друковані видання, заочне засудження стане правилом і це призведе до зростання сфабрикованих справ з обвинувальними вироками. Адже мільйони українців з об'єктивних і суб'єктивних причин проживають не за місцем своєї офіційної реєстрації.

Значне збільшення строків тримання під вартою (з 12 до 18 місяців) порушить конституційне право громадян на особисту свободу. Підозрювані особи, вина яких ще не доведена, будуть набагато довше триматися в СІЗО, часто в нелюдських умовах. Разом із запропонованим порядком обрахунку строків при

об'єднанні проваджень цим будуть порушені і розумні строки кримінального провадження, закріплені у ст. 28 КПК та ч. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Затягування розслідування дозволить тримати осіб у невизначеному статусі підозрюваних протягом кількох років. Можливість безстрокової (довічної) дії дозволу суду на затримання осіб, як передбачають зміни до ст. 190 КПК, також є порушенням права на особисту свободу та принципу юридичної визначеності, що є складовими верховенства права.

Національна асоціація адвокатів України закликає Голову Верховної Ради України Андрія Парубія та народних депутатів України відмовитися від прийняття законопроекту № 5610 та відхилити й інші подібні законодавчі ініціативи в разі їхнього внесення.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

*гаряча лінія працює цілодобово

У ДНІПРІ ВІДКРИТО ПРОЕКТ З ПРАКТИКИ АДВОКАТУРИ ДЛЯ МОЛОДІ

В Університеті митної справи і фінансів у м. Дніпро за ініціативи НААУ в особі Центру досліджень адвокатури і права та Ради адвокатів Дніпропетровської області відбулося відкриття регіонального проекту «Адвокатура та адвокатська діяльність: основні питання практики».

Мета такого регіонального проекту для студентів-юристів південно-східного регіону — спільними зусиллями НААУ, юридичних факультетів університетів південно-східного регіону та місцевих органів адвокатського самоврядування пояснити на практиці основи адвокатури та адвокатської діяльності та популяризувати інститут адвокатури серед студентської молоді.

Відкрив перший регіональний проект Заступник Голови НААУ, адвокат Валентин Гвозд'їй, який наголосив на основних принципах адвокатської діяльності, на важливості зберігання адвокатської таємниці та значущості адвокатської етики.

Після відкриття проекту було підписано тристоронній меморандум про співпрацю між НААУ в особі Валентина Гвозд'їя, Університетом в особі ректора Вік-

тора Куземка та Радою адвокатів Дніпропетровської області в особі голови Тетяни Лещенко.

Регіональний проект — це вже третій проект, реалізований НААУ, Радою адвокатів Дніпропетровської області та Університетом митної справи і фінансів. В грудні 2016 р. на базі Університету було відкрито Кабінет історії адвокатури Дніпропетровщини, 13 лютого 2017 р. в навчальний процес Університету введено дисципліну «Адвокатська діяльність та захист у кримінальному провадженні» і 24 лютого відкрито регіональний проект «Адвокатура та адвокатська діяльність: основні питання практики».

Від сьогодні один раз на місяць за допомогою Ради адвокатів Дніпропетровської області практикуючі адвокати будуть ділитися досвідом із студентами-юристами усіх юридичних факультетів південно-східного регіону. Заняття проходять у Кабінеті історії адвокатури і права Дніпропетровщини.

Висловлюємо подяку першому проректору Університету Віктору Ченцову, доценту Університету, адвокату Шавкату Довлатову та адвокатам області за допомогу у реалізації проектів.

ПРОФІЛЬНИЙ КОМІТЕТ НААУ РОЗ'ЯСНИВ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ

24 лютого 2017 року у м. Івано-Франківськ було проведено лекцію на тему «Діяльність адвоката та захист професійних прав», організовану Комітетом захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності при НААУ спільно з Радою адвокатів Івано-Франківської області.

Адвокатська спільнота регіону взяла активну участь у заході, що свідчить про те, що питання порушень прав захисника стає актуальним не тільки для адвокатів столиці, а й адвокатської спільноти у регіонах України.

Під час проведення лекції Головою Комітету були висвітлені найбільш типові випадки порушень професійних прав та надано методологічні рекомендації щодо порядку дій адвоката у зазначених ситуаціях. Після закінчення заходу присутнім були видані сертифікати про підвищення кваліфікації.

В Івано-Франківську Голова Комітету Ганна Колесник також відвідала з робочим візитом Апеляційний суд Івано-Франківської області та зустрілась з Головою суду Богданом Гриновецьким. Під час проведення зустрічі були обговорені питання не-

обхідності відкриття у приміщенні суду кімнати для адвоката. Крім цього, зі спілкування з представниками адвокатської спільноти регіону стало відомо про деякі складнощі, які виникають у адвокатів в Галицькому районному суді Івано-Франківської області стосовно ознайомлення з матеріалами справи. Голова суду запевнив, що вказані проблеми буде вирішено найближчим часом відповідно до закону.

ОГЛЯД КЛЮЧОВИХ РІШЕНЬ РАУ

від 3 — 4 лютого 2017 року

Підготовлено секретаріатом
Національної асоціації адвокатів України

№	Короткий зміст прийнятих рішень
1	Підтримано розроблений представниками Національної асоціації адвокатів України законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо Вищої школи адвокатури, визначення розміру внеску на проходження стажування, плати за складання кваліфікаційного іспиту та розміру щорічного внеску на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування»
2	<p>Ухвалено рішення про сплату щорічного внеску на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування у 2017 році, яким:</p> <ul style="list-style-type: none"> — встановлено, що щорічний внесок на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування сплачується адвокатом у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого станом на 1 січня відповідного календарного року, у визначений Положенням про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування строк, тобто до 31.01.17 р., шляхом його перерахування двома платежами на банківські рахунки органів адвокатського самоврядування згідно з наступним розподілом: 70 % від встановленого розміру щорічного внеску на поточний рахунок відповідної ради адвокатів регіону; 30 % від встановленого розміру щорічного внеску на поточний рахунок Національної асоціації адвокатів України; — внесено зміни до рішення Ради адвокатів України від 01.06.13 р. № 157 «Про встановлення щорічного внеску на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування для адвоката іноземної держави» шляхом викладення п. 1 рішення у наступній редакції: «1. Встановити щорічний внесок на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування для адвоката іноземної держави у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого станом на 1 січня відповідного календарного року, шляхом його перерахування двома платежами на банківські рахунки органів адвокатського самоврядування згідно наступного розподілу: 70 % від встановленого розміру щорічного внеску на поточний рахунок відповідної ради адвокатів регіону; 30 % від встановленого розміру щорічного внеску на поточний рахунок Національної асоціації адвокатів України.»; — внесено зміни до рішення Ради адвокатів України від 01.06.13 р. № 156 «Про встановлення для адвокатів іноземних держав плати за організаційно-технічне забезпечення» шляхом викладення п. 1 рішення у наступній редакції: «1. Встановити для адвокатів іноземних держав плату за організаційно-технічне забезпечення в розмірі плати, що встановлюється за складання кваліфікаційного іспиту, шляхом його перерахування двома платежами на банківські рахунки органів адвокатського самоврядування згідно наступного розподілу: 80 % від встановленого розміру на поточний рахунок відповідної КДКА регіону; 20 % від встановленого розміру на поточний рахунок ВКДКА.»; — внесено відповідні зміни до Положення про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування (з останніми змінами від 4 — 5 липня 2014 р.), затвердивши його у новій редакції
3	<p>Ухвалено рішення про встановлення плати за складання кваліфікаційного іспиту, яким:</p> <ul style="list-style-type: none"> — встановлено та затверджено плату за складання кваліфікаційного іспиту у розмірі трьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, установлених законом на день подання особою заяви про допуск до складання кваліфікаційного іспиту;

	<p>— встановлено, що плата за складання кваліфікаційного іспиту сплачується на день подання заяви про допуск до складання кваліфікаційного іспиту та здійснюється в національній валюті України на банківські рахунки кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури відповідного регіону (КДКА) та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ВКДКА) двома платежами згідно з наступним розподілом: шляхом перерахування 80 % від встановленого розміру плати за складання кваліфікаційного іспиту на поточний рахунок відповідної КДКА; шляхом перерахування 20 % від встановленого розміру плати за складання кваліфікаційного іспиту на поточний рахунок ВКДКА;</p> <p>— визначено, що КДКА здійснює допуск до складання кваліфікаційного іспиту осіб, стосовно яких ухвалено рішення про допуск до складання кваліфікаційного іспиту, та плата за складання кваліфікаційного іспиту якими здійснена у порядку та розмірах, встановлених пп. 1 і 2 цього рішення</p>
4	<p>Ухвалено рішення про забезпечення організаційних заходів проходження стажування, яким:</p> <p>— затверджено, що особа, стосовно якої радою адвокатів регіону ухвалено рішення про призначення керівника стажування, видачу направлення на стажування, затвердження індивідуального плану стажування та строки подання поточних звітів, сплачує внесок на проходження стажування у розмірі 3 (трьох) мінімальних заробітних плат станом на день подання особою заяви про призначення стажування;</p> <p>— встановлено, що розмір внеску на проходження стажування встановлюється для реалізації керівником стажування, радою адвокатів регіону та Радою адвокатів України повноважень, визначених Положенням про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України і витрат керівника стажування, пов'язаних з таким стажуванням, та сплачується стажистом згідно з наступним розподілом: 70 % внеску сплачується стажистом безпосередньо на користь керівника стажування та використовується виключно для забезпечення проходження стажування та компенсації витрат такого керівника; 30 % сплачується стажистом на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону та Ради адвокатів України, з яких 20 % — на поточний рахунок ради адвокатів регіону, а 10 % — на поточний рахунок Ради адвокатів України (Національної асоціації адвокатів України);</p> <p>— встановлено, що сплата 70 % від встановленого розміру внеску, що сплачується стажистом безпосередньо на користь керівника стажування, може бути розстрочена за угодою між керівником стажування та стажистом в межах строку стажування.</p> <p>Договір на керівництво стажуванням укладається між керівником стажування і стажистом та реєструється у відповідній раді адвокатів регіону (додаток 2 до Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю привести у відповідність до абз. 1 п. 4 цього рішення з урахуванням положень цивільного законодавства).</p> <p>У разі, якщо за результатами стажування рада адвокатів регіону прийняла рішення про його продовження, стажист протягом 3 (трьох) робочих днів після ухвалення такого рішення сплачує додатковий внесок на проходження стажування у розмірі 0,5 мінімальної заробітної плати, встановленої станом на день прийняття зазначеного рішення, за кожний місяць додаткового стажування. При цьому внесок розподіляється у порядку, визначеному п. 2 цього рішення.</p> <p>Рада адвокатів регіону перевіряє виконання стажистом порядку сплати внеску на проходження стажування.</p> <p>Особи, стосовно яких рішення про направлення на стажування прийнято радою адвокатів регіону до 01.01.17 р., проходять стажування за правилами, що діяли до набрання чинності змінами до ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо визначення розміру внеску на проходження стажування та порядку його сплати;</p> <p>— внесено відповідні зміни до Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю шляхом затвердження його у новій редакції</p>

5	<p>Ухвалено рішення про звернення до Голови Верховної Ради України, керівників депутатських фракцій парламенту, керівників комітетів Верховної Ради України, народних депутатів України, Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, правозахисних організацій, а також європейських інституцій з відкритим листом щодо потенційних загроз ліквідації інституту професійної правничої допомоги на стадії досудового розслідування, нівелювання європейських стандартів, закріплених в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та конкретизованих в рішеннях ЄСПЛ в разі прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження)» від 06 грудня 2016 року № 5490</p>
6	<p>Ухвалено рішення про направлення ініціаторам проекту Закону про публічну адвокацію від 19.01.17 р. № 5661 Богдану Р. Д., Чумаку В. В., Барвіненку В. Д., Одарченку Ю. В., Кривошею Г. Г., Рибчинському Є. Ю., Головку М. Й., Вадатурському А. О., Геращенку А. Ю.; Голові Комітету з питань правової політики та правосуддя Князевичу Р. П.; Голові Комітету з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування Власенку С. В.; Голові Комітету з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування Пинзенику П. В.; Голові Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Кожем'якіну А. А.; Голові Комітету з питань бюджету Павелку А. В.; Голові Комітету з питань запобігання і протидії корупції Соболеву Є. В.; Голові Комітету з питань європейської інтеграції Іоновій М. М. листа з інформацією з приводу вжитку терміна «адвокація» у проекті Закону від 19.01.17 р. № 5661 та пропозицією щодо використання замість слів «адвокація», «адвокасі» і похідних від них термін «лобізм» і відповідно похідних від нього, що дозволить уникнути плутанини з термінологією Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та забезпечить єдність правозастосовної практики у майбутньому. Крім того, направлення Голові Верховної Ради України, народним депутатам України звернення щодо недопущення прийняття Закону із запропонованим терміном «адвокація» з відповідним обґрунтуванням</p>
7	<p>Ухвалено рішення про звернення до Міністерства фінансів України з приводу внесення змін до Порядку обліку платників податків і зборів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 09.12.11 р. № 1588 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 22.04.14 р. № 462), в частині зняття з обліку фізичних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність (п. 11.22 розд. XI Порядку)</p>
8	<p>Ухвалено рішення, яким роз'яснено окремі питання несумісності з діяльністю адвоката, зокрема, що обов'язок подання заяви про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю у зв'язку з існуванням обставин несумісності з діяльністю адвоката виник після набрання чинності Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 5076-VI</p>
9	<p>Ухвалено рішення, яким визнано, що зібрання адвокатів під назвою «Звітно-виборча конференція адвокатів міста Києва», яке відбулося 28.01.17 р. у приміщенні НДІ «Київпроект» під головуванням адвоката Іванова Ігоря Олександровича та секретаря Корінної Надії Миколаївни, проведене всупереч вимогам ст. 47 і 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», без затвердженої у законодавчо визначеному порядку квоти представництва, порядку висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону і регламенту конференції адвокатів регіону, а тому не має статусу конференції адвокатів регіону як органу адвокатського самоврядування, а рішення такого зібрання не мають юридичних наслідків. Крім того, вирішено ініціювати питання дисциплінарної відповідальності адвокатів Рафальської І. В., Іванова І. О., Трускавецького Р. С. та Корінної Н. М. (організаторів зібрання) шляхом направлення відповідного подання до КДКА м. Києва про систематичне порушення приписів Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики, рішень органів адвокатського самоврядування, вчинення дій, що тривалий час блокують та дестабілізують роботу органів адвокатського самоврядування м. Києва, а також дезорієнтують адвокатів регіону, для прийняття рішення в межах наданих повноважень</p>

10	Ухвалено рішення про звернення до ВКДКА зі скаргою на дії Голови КДКА Київської області (Ковбасінської Г. В., Поліщука В. А.) та членів кваліфікаційної палати КДКА Київської області (Мартишенко Т. О., Бойко Л. В., Горбенко Т. М., Самсіна Т. Б., Горай Л. Й., Кузьменко С. В., Серьогін О. Ю., Орлик М. С., Сарієва К. О.) для перевірки повноважності ухвалення рішень про складення кваліфікаційного іспиту та видачу свідоцтв про складення кваліфікаційного іспиту за період з 10.09.16 р. до 04.02.17 р. (відповідно до свідоцтв, наданих в додатку). За результатами розгляду Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури скарги звернутися до правоохоронних органів з метою притягнення винних осіб до відповідальності в межах чинного законодавства
11	Внесено та затверджено зміни до Регламенту Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури в частині регламентації повноважень з проведення перевірки матеріалів, що надходять до ВКДКА з питань розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіонів
12	Ухвалено рішення, яким рекомендовано Вищій ревізійній комісії адвокатури у ході реалізації законодавчо визначених повноважень із здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів здійснювати перевірку документів означених органів виключно за їх місцем знаходження задля забезпечення їх схоронності, цілісності, запобігання втрати, викрадення, а також виключення можливості доступу до них сторонніх осіб
13	Внесено зміни до рішення Ради адвокатів України «Про відшкодування витрат на службові відрядження керівному складу органів адвокатського самоврядування регіонів» від 27.07.13 р. № 200, виклавши п. 2 у наступній редакції: «2. Відшкодування витрат на службові відрядження Голови та членів ради адвокатів регіону, представника адвокатів регіону у складі Ради адвокатів України покладається на раду адвокатів регіону; Голови та членів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, представника адвокатів регіону у складі Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури — на кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури регіону, яка здійснює відрядження
14	Створено робочу групу з дослідження питання участі адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань у відносинах фінансового моніторингу у наступному складі: Колесніков І. В. — (член Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ) — Голова; Афанасієв Р. В. (представник адвокатів Сумської області у складі РАУ); Жажирко Ю. Д. (представник адвокатів Вінницької області у складі РАУ); Вилков С. В. (Голова комітету з питань безоплатної правової допомоги НААУ); Назаренко Д. Л. (член Ради адвокатів міста Києва)
15	Відтерміновано строк сплати адвокатами Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя щорічного внеску на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування у 2017 році (у випадку неможливості його сплати) за вмотивованим рішенням ради адвокатів регіону окремо стосовно кожного адвоката до 31.12.17 р.
16	Ухвалено рішення про проведення Національного футбольного турніру серед адвокатів «Кубок UNBA 2017»
17	Затверджено квоту представництва, Порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону та Регламент конференції адвокатів регіону для проведення конференції адвокатів регіону у наступних регіонах: Одеська область, Житомирська область

ЛИСТ

Головного управління Державної фіскальної служби України у м. Києві¹

від 07.02.2017 року

№ 903/К/26-15-13-02-15

Головне управління Державної фіскальної служби у м. Києві розглянуло звернення про надання роз'яснення з питання: **яким чином самозайнята особа може знятися з обліку та при цьому не втратити статус адвоката**, та в межах компетенції повідомляє наступне.

Згідно із Законом України від 05.07.12 р. № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі — Закон) адвокатська діяльність може здійснюватися:

- фізичною особою індивідуально;
- у формі адвокатського бюро (адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту);
- у формі адвокатського об'єднання (адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту).

Згідно із Законом право на зайняття адвокатською діяльністю підтверджується свідоцтвом про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідченням адвоката України, які видаються Радою адвокатів регіону.

З метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до цього Закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності Радою адвокатів України забезпечується ведення Єдиного реєстру адвокатів України, до якого вноситься інформація, зокрема, про:

- прізвище, ім'я та по батькові адвоката;
- номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, номер і дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України);
- найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку;
- адреса робочого місця адвоката, номери засобів зв'язку;
- інформація про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю.

Адвокат протягом трьох днів з дня зміни відомостей про себе, що внесені або підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, письмово повідомляє про такі зміни раду адвокатів регіону за адресою свого робочого місця, крім випадків, якщо ці зміни вносяться на підставі рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (стаття 17 Закону).

Відповідно до підпункту 2 пункту 11.22 розділу XI Порядку обліку платників податків і зборів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 09.12.11 р. № 1588 (у редакції наказу Мінфіну від 22.04.14 р. № 462), фізичні особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність, знімаються з обліку: після припинення такої незалежної діяльності, за наявності документально підтвердженої інформації відповідного державного органу, що реєструє таку діяльність або видає документи про право на заняття

¹ Лист розміщено на офіційному веб-сайті Територіального органу ДФС у м. Києві / Режим доступу: <http://kyiv.sfs.gov.ua/baner/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-fizichnih-osib/71196.html>.

такою діяльністю (свідоцтва, дозволи, сертифікати тощо) та/або поданих до контролюючого органу за основним місцем обліку заяви про ліквідацію або реорганізацію платника податків за формою № 8-ОПП, довідки за формою № 4-ОПП та інших документів, що видаються контролюючими органами платнику податків і підлягають поверненню до контролюючого органу.

Враховуючи викладене, фізична особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність (адвокат), може бути знята з обліку на підставі поданої до контролюючого органу за основним місцем обліку заяви про ліквідацію або реорганізацію платника податків за формою № 8-ОПП за умови внесення до Єдиного реєстру адвокатів України записів про:

- зміну організаційної форми адвокатської діяльності;
- зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю.

Крім цього, внесення до Реєстру самозайнятих осіб запису про припинення незалежної професійної діяльності фізичною особою не припиняє її зобов'язань, що виникли під час провадження незалежної професійної діяльності, та не змінює строків, порядків виконання таких зобов'язань та застосування санкцій за їх невиконання.

Фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, подають податкову декларацію за результатами звітного року відповідно до розділу IV Податкового кодексу України у строки, передбачені для платників податку на доходи фізичних осіб (підпункт 178.4 пункту 178 розділу IV Кодексу).

Аналогічне роз'яснення із зазначеного питання розміщено на офіційному сайті ДФС України в рубриці «Загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс», категорія 119 «Облік платників», підкатегорія 119.07 «Підстави та порядок зняття з обліку платників податків».

Водночас повідомляємо, що згідно зі ст. 52 Податкового кодексу України податкова консультація має індивідуальний характер і може використовуватися виключно платником податків, якому надано таку консультацію.

Заступник начальника

В. С. Варгіч

МІСЦЕ ПЕРЕБУВАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ

Анастасія Сербіна, аналітик Видавничого будинку «Фактор», адвокат

Станом на початок лютого 2017 року в Україні взято на облік 1 мільйон 640 тисяч 335 внутрішньо переміщених осіб¹, які покинули своє місце проживання внаслідок окупації Криму та проведення антитерористичної операції на сході країни. Реальна ж цифра тих, хто покинув зону конфлікту, значно коливається через існування переселенців, які через різні причини не стали на облік ВПО, або навпаки не є такими, але вимушені отримати довідку ВПО задля підтвердження можливості отримувати соціальні виплати.

ЮРИДИЧНІ ТОНКОЩІ

Головним нормативно-правовим документом, який встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів ВПО, є Закон України від 20.10.14 р. № 1706 «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»². Факт внутрішнього переміщення ВПО підтверджується довідкою про взяття на облік ВПО, порядок видачі якої регламентовано постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.14 р. № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»³.

Для того щоб отримати таку довідку, ВПО має звернутися до управління праці та соціального захисту населення за місцем свого переміщення із заявою про взяття на облік ВПО. Форма такої заяви затверджена постановою № 509. У заяві, крім інших відомостей, вказуються відомості про зареєстроване та фактичне місце проживання, а також адреса, за якою з особою може здійснюватися офіційне листування або вручення офіційної кореспонденції.

Разом із заявою заявник подає документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документ, що посвідчує особу та підтверджує

її спеціальний статус, або свідоцтво про народження дитини (ч. 7 ст. 4 Закону № 1706). Пред'явлення інших документів ні Законом № 1706, ні постановою № 509 не передбачено. Отже, відомості про місце фактичного проживання особи фіксуються тільки з її слів і ніякими іншими документами не підтверджуються. Довідка видається одразу у день звернення, одним із розділів такої довідки є **інформація про фактичне місце проживання/перебування ВПО**. Довідка підписується посадовою особою управління праці та соціального захисту населення та скріплюється печаткою такого органу. **Довідка діє безстроково**. Наявність інших штампів або печаток постановою № 509 більше не передбачено.

З огляду на зазначене вище, інформація про нове місце перебування ВПО зазначається лише зі слів самої ВПО та додатково не перевіряється. З одного боку, це дуже важлива гарантія законодавця для ВПО в уникненні перешкод для пошуку нового житла, оскільки власники квартир/будинків і так неохоче приймають ВПО, а заявляти про це відкрито перед фіскальними органами і тим більше не хочуть, оскільки в більшості

¹ Далі за текстом — ВПО.

² Далі за текстом — Закон № 1706.

³ Далі за текстом — постанова № 509.

випадків оренда житла здійснюється неофіційно. З іншого ж боку, після зазначення інформації у довідці про нове місце фактичного проживання/перебування такий факт тягне за собою певні юридичні наслідки у вигляді реєстрації місця проживання ВПО без проходження загальної процедури, визначеної Законом України від 11.12.03 р. № 1382 «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»⁴. Чому саме такі наслідки, оскільки ст. 5 Закону № 1706, яка має назву «Реєстрація місця проживання внутрішньо переміщеної особи» зазначено, що **довідка про взяття на облік ВПО засвідчує місце проживання ВПО** на період наявності підстав, які зумовили її пере-

міщення. І саме тут починаються неоднозначні трактування та юридичні колізії.

Важливо! Управління праці та соціального захисту населення не здійснюють перевірки фактичного місця проживання ВПО, яка не отримує жодних соціальних виплат. Лише у разі отримання соціальних виплат ВПО (пенсія, адресна допомога, інші види допомоги, тощо) у співробітників з'являється обов'язок здійснити перевірку фактичного місця проживання ВПО, про що складається акт.

ТРОХИ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Закон № 1382 дає нам такі визначення:

місце перебування	адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік
місце проживання	житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає , а також спеціалізовані соціальні установи, заклади соціального обслуговування та соціального захисту, військові частини
орган реєстрації	виконавчий орган сільської, селищної або міської ради, сільський голова (у разі якщо відповідно до закону виконавчий орган сільської ради не утворено), що здійснює реєстрацію, зняття з реєстрації місця проживання особи на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на яку поширюються повноваження відповідної сільської, селищної або міської ради
довідка про реєстрацію місця проживання	документ, який видається органом реєстрації особі за її вимогою та підтверджує реєстрацію місця проживання або місця перебування особи
документи, до яких вносяться відомості про місце проживання	паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення громадянина України, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, посвідчення біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист
документи, до яких вносяться відомості про місце перебування	довідка про звернення за захистом в Україні, довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи

Згадуючи формулювання адреси, куди особа перемістилася, у довідці про взяття на облік ВПО, ми бачимо, що ця адреса є місцем фактичного проживання/перебування особи. І одразу це викликає запитання: так що ж це за адреса, адже якщо особа тут проживає менше шести місяців на рік, то це місце перебування, а якщо шість місяців і більше, то це вже місце проживання мало би бути. Але на момент видачі довідки нікому про це не відомо, і більше того, довідка діє безстроково, отже, щопівроку особа не буде жодним чином підтверджувати своє фактичне місцезнаходжен-

ня. Неоднозначне визначення у довідці породжує купу запитань у органу реєстрації, для якого плутанина у термінах є недопустимою.

Із вимог Закону № 1382 ми також бачимо, що єдине згадування довідки про взяття на облік ВПО прив'язане саме до місця перебування, а не до місця проживання, що йде всупереч ст. 5 Закону № 1706, зі змісту якої вбачається реєстрація саме місця проживання.

Такі колізії із визначеннями в різних нормативних документах призводять до непорозуміння на місцях.

⁴ Далі за текстом — Закон 1382.

РЕЄСТРАЦІЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ВПО

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону № 1382 громадянин України, а також іноземець чи особа без громадянства, які постійно або тимчасово проживають в Україні, **зобов'язані протягом тридцяти календарних днів після зняття з реєстрації місця проживання** та прибуття до нового місця проживання зареєструвати своє місце проживання. Реєстрація місця проживання особи здійснюється в день подання особою документів. Реєстрація місця проживання за заявою особи може бути здійснена органом реєстрації з одночасним зняттям з попереднього місця проживання. **Реєстрація місця проживання здійснюється тільки за однією адресою.** У разі якщо особа проживає у двох і більше місцях, вона здійснює реєстрацію місця проживання за однією з цих адрес за власним вибором. За адресою зареєстрованого місця проживання з особою ведеться офіційне листування та вручення офіційної кореспонденції.

З огляду на зазначене ВПО може зареєструвати своє місце проживання на підконтрольній території тільки після або одночасно із зняттям з реєстрації із зони АТО або окупованого Криму, що, в свою чергу, в подальшому поставить під сумнів наявність статусу ВПО.

Комплексний аналіз зазначених норм дає підстави вважати, що ст. 5 Закону № 1706 повністю суперечить спеціальному законодавству, яке визначає місце проживання фізичної особи. Разом із тим сама по собі норма Закону № 1706 є спеціальною по відношенню до ВПО, і з огляду на загальні засади теорії держави і права, мала би застосовуватись саме спеціальна норма для ВПО, оскільки норма Закону

№ 1382 щодо ВПО буде загальною нормою, а норма ст. 5 Закону № 1706 — спеціальною при їх рівній юридичній силі.

РЕЄСТРАЦІЯ МІСЦЯ ПЕРЕБУВАННЯ ВПО

На перший погляд, додатковій реєстрації місця перебування для ВПО на період конфлікту законодавством не передбачено: отримавши довідку про взяття на облік ВПО, остання продовжує своє життя, не повідомляючи органи місцевого самоврядування про наявні зміни.

Єдина інформаційна база даних про ВПО та реєстри територіальних громад, до яких вносяться відомості про місце проживання/перебування, а так само і Єдиний державний демографічний реєстр між собою не кореспондуються. А це на практиці означає, що **відомості про нове місце перебування ВПО не внесені до Єдиного демографічного реєстру**, який передбачає наявність і такої інформації про особу.

Здавалось би, ну і що тут такого, але насправді метою ведення Єдиного демографічного реєстру є ідентифікація особи для оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсними та знищення деяких видів документів. Одним із пунктів вказаного Реєстру є інформація про місце проживання/перебування особи.

Статтю 13 Закону України від 20.11.12 р. № 5492 «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» визначені такі **види документів**, що оформляються із застосуванням засобів Єдиного державного демографічного реєстру:

Документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України:	Документи, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус:
<ul style="list-style-type: none"> — паспорт громадянина України — паспорт громадянина України для виїзду за кордон — дипломатичний паспорт України — службовий паспорт України — посвідчення особи моряка — посвідчення члена екіпажу — посвідчення особи на повернення в Україну — тимчасове посвідчення громадянина України 	<ul style="list-style-type: none"> — посвідчення водія — посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон — посвідка на постійне проживання — посвідка на тимчасове проживання — картка мігранта — посвідчення біженця — проїзний документ біженця — посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту — проїзний документ особи, якій надано додатковий захист

Відповідно до Порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13.04.12 р. № 320, паспорт громадянина України видається територіальними підрозділами Державної міграційної служби України **за місцем проживання** кожному громадянину України після досягнення 14-річного віку, а надалі в разі необхідності обмінюється, видається замість утраченого, викраденого або зіпсованого. Отже, який же орган має видати паспорт ВПО, яка досягла чотирнадцятирічного віку, з реєстрацією місця проживання в зоні АТО? Що буде підставою для прийняття заяви про обмін паспорта за місцем нового мешкання жінки, яка змінила прізвище внаслідок реєстрації шлюбу? Відповідь очевидна — тільки довідка ВПО. Хоча і цей висновок не завжди є достатнім, оскільки відомості про фактичне місцезнаходження не внесені до Єдиного демографічного реєстру.

Для того щоб відомості про місце перебування ВПО потрапили до Єдиного демографічного реєстру, його потрібно зареєструвати в органі місцевого самоврядування, тим більше що така можливість прямо передбачена чинним законодавством.

Пунктом 9 Правил реєстрації місця проживання⁵, затверджених постановою КМУ від 02.03.16 р. № 207, передбачено, що відомості про реєстрацію місця перебування вносяться до довідки про взяття на облік ВПО (документ, до якого вносяться відомості про місце перебування) шляхом проставлення в них відповідного штампа реєстрації місця перебування особи за визначеною формою.

Пунктом 25 Правил передбачена процедура

здійснення реєстрації місця перебування, який зазначає наступне: «Реєстрація місця перебування осіб, що звернулися за захистом в Україні із заявою, здійснюється на визначений законом строк на підставі документів, визначених п. 18 цих Правил (крім квитанції про сплату адміністративного збору). Відомості про реєстрацію місця перебування вносяться до довідки про звернення за захистом в Україні, зразок якої затверджується наказом МВС». Як бачимо, законодавець, вносячи зміни до вказаних Правил щодо здійснення реєстрації місця проживання ВПО, «прогавив» у самій процедурі ВПО, що породжує знову ж таки запитання. Разом із тим це не означає, що ця норма не поширюється і на реєстрацію місця перебування ВПО.

Відповідно до п. 4 листа Міністерства юстиції України від 30.01.09 р. № Н-35267-18 «Щодо порядку застосування нормативно-правових актів у разі існування неузгодженості між підзаконними актами» визначено різні способи дій правозастосовного органу у випадку наявності у змісті нормативно-правового акта прогалин. Для нашої ситуації підходить вирішення питання за аналогією закону.

Аналогія закону — вирішення справи або окремого юридичного питання на основі правової норми, розрахованої на схожі випадки. Застосування аналогії забороняється, якщо вона прямо заборонена законом чи якщо закон пов'язує настання юридичних наслідків з наявністю конкретних норм.

При вирішенні справи за аналогією закону обов'язковим є дотримання таких умов:

1	аналогія допустима лише у випадку повної чи часткової відсутності правових норм
2	суспільні відносини, до яких застосовується аналогія, повинні знаходитися у сфері правового регулювання
3	повинна бути схожість між обставинами справи і наявною нормою за суттєвими юридичними ознаками
4	пошук норми, що регулює аналогічний випадок, повинен здійснюватися спочатку в актах тієї ж галузі права, у випадку відсутності — в іншій галузі права і у законодавстві в цілому
5	винесене у процесі використання аналогії правове рішення не повинно суперечити нормам закону, його меті
6	обов'язково повинно бути мотивоване пояснення причин застосування рішення за аналогією до конкретного випадку

⁵ Далі за текстом — Правила.

Орган реєстрації місця перебування, застосовуючи аналогію закону, має прийняти від ВПО такі документи:

1	заяву за встановленою формою
2	документ, до якого вносяться відомості про місце перебування — довідку про взяття на облік ВПО
3	документи, що підтверджують право на проживання в житлі, — у нашому випадку це може бути договір найму (піднайму, оренди), рішення суду, яке набрало законної сили, або інші документи . У разі відсутності зазначених документів реєстрація місця перебування особи здійснюється за згодою власника/співвласників житла, наймача та членів його сім'ї
4	військовий квиток або посвідчення про приписку (для громадян, які підлягають взяттю на військовий облік або перебувають на військовому обліку)

Забороняється вимагати для реєстрації місця проживання особи інші документи.

Отже, якщо ВПО звернеться до органу реєстрації, вона має бути готовою надати необхідні документи, які підтверджують у тому числі право на проживання за вказаною адресою. Якщо до цього пункту підходити суто формально, то до таких документів також може належати і сама довідка про взяття на облік ВПО, де зазначено місце фактичного проживання/перебування. Разом із тим ми розуміємо, що такою довідкою не може бути підтверджено право особи на реальне проживання за вказаною адресою, в іншому випадку це було б порушенням прав власника житла. Тим більше що ми можемо уявити собі ситуацію, коли ВПО довільно зазначає адресу нового мешкання, яка не відповідає дійсності. Але ці питання не можуть ставитися реєстратором, який має діяти в порядку та у спосіб, визначені Законом (ст. 19 Конституції України). І тут буде застосовуватися ст. 5 Закону № 1706, оскільки вона має вищу юридичну силу, ніж Правила.

Як бачите, з питанням реєстрації місця перебування суцільні неточності та непорозуміння. Навіщо законодавець передбачив проставлення штампу про місце перебування ВПО на довідці про взяття на облік ВПО — не зрозуміло, з огляду на вимоги спеціального законодавства для ВПО, яке таких додаткових дій взагалі не передбачає.

Проаналізувавши вказані вище нормативно-правові акти, доходимо висновку, що обов'язку ВПО реєструвати своє місце перебування в органі місцевого

самоврядування не передбачено, це є її правом, яке може бути реалізовано, а може і ні. Все залежить від бажання самої ВПО та обставин, в яких вона опинилась. Разом із тим у разі звернення ВПО до реєстратора останній **не може відмовити їй у здійсненні таких дій** і має прийняти рішення про реєстрацію місця перебування або про відмову в реєстрації тільки у прямо передбаченим законодавством випадках.

Рішення про реєстрацію або про відмову у реєстрації місця перебування особи приймається працівником органу реєстрації або центру надання адміністративних послуг **після перевірки** належності документа, до якого вносяться відомості про місце перебування особи, що його подала, його дійсності, правильності заповнення заяви про реєстрацію місця перебування та наявності документів, необхідних для реєстрації місця перебування (п. 19 Правил).

І хоча ч. 2 ст. 2 Закону № 1382 **реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути умовою реалізації прав і свобод**, передбачених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, або підставою для їх обмеження, на практиці це не завжди так. Іноді особі легше пройти необов'язкові процедури задля отримання бажаного результату, ніж доводити неправомірність вимог суб'єктів владних повноважень.

У будь-якому випадку прогалини в законодавстві повинні заповнюватися у процесі правотворчості шляхом внесення змін і доповнень у закони, видання нових, більш досконалих юридичних актів, на що і сподіваємось найближчим часом.

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ СУДАМИ СПОРІВ ПРО ЗМІНУ ЧЕРГОВОСТІ ОДЕРЖАННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ

Олександр Кухарев, доцент кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, к. ю. н., доцент

Норми спадкового права спрямовані на справедливе визначення долі майна після смерті його власника. При спадкуванні за заповітом ця мета досягається за допомогою волевиявлення заповідача. У разі ж відсутності заповіту можна лише припустити, кому спадкодавець хотів би залишити своє майно.

Відповідно до ст. 1258 Цивільного кодексу України¹ право на спадкування за законом спадкоємці одержують по чергові. Причому кожна наступна черга спадкоємців одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття.

Статтями 1261 — 1265 ЦК визначено 5 черг спадкоємців за законом. Тим самим вірогідність переходу майна спадкодавця у власність територіальної громади у зв'язку з визнанням спадщини відумерлою значно зменшилася. Як відзначали розробники проекту ЦК, держава мусить остаточно відмовитись від зазіхань на те, що їй не належить і, як засвідчило життя, не може спричинитися до її справжнього збагачення².

У ЦК встановлено **чіткий порядок спадкування за законом**, в основу якого покладено таке.

По-перше, закликання до спадкування в пронумерованому порядку (перша, друга і т. д. черги).

По-друге, спадкують лише ті спадкоємці, які належать до черги, що закликається до спадкування, і навпаки, спадкоємці нижчої (наступної) черги не закли-

каються до спадкування в разі наявності хоча б одного спадкоємця попередньої черги, який не відмовився від прийняття спадщини або не був усунений від права на спадкування.

По-третє, уся спадщина спадкується спадкоємцями відповідної черги порівну, якщо інше не встановлено домовленістю між ними³.

Примітно, що закон передбачає абстрактну модель черговості без урахування особливостей стосунків, які можуть скластися в конкретній сім'ї. Саме тому закріплене у ст. 1258 ЦК правило черговості може бути змінено на підставі ст. 1259 ЦК.

Зміна черговості одержання права на спадкування — це встановлення іншого, ніж передбачено законом, порядку закликання до спадкування спадкоємців за законом.

Положення ст. 1259 ЦК щодо можливості зміни черговості одержання права на спадкування обумовлено ідеєю справедливості та необхідністю стимулювати потенційних спадкоємців до турботливого ставлення до спадкодавця за його життя⁴. Невипадково З. В. Ромовська називає це одним із видів заохочення

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. проф. А. Довгерта. — К.: Укр. центр правничих студій, 2000. — С. 286.

³ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). — Т. 12: Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. — Х., 2009. — С. 293.

⁴ Баранова Л. Охорона прав спадкоємців шляхом зміни черговості спадкування за законом // Вісник Академії правових наук. — 2010. — № 4. — С. 143.

у цивільному праві⁵. Відзначимо, що зміна черговості одержання права на спадкування — виключення із загального правила черговості, що може застосовуватися лише за наявності встановлених у законі умов.

ЦК передбачає **два способи зміни черговості одержання права на спадкування**: за домовленістю спадкоємців (договірний) та судовий.

Договірний порядок. Черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Цей договір не може порушити прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині. Він укладається між спадкоємцями тієї черги, що закликається до спадкування, з однієї сторони, та спадкоємцем наступної черги — з іншої. Зміна черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування шляхом укладення відповідного договору провадиться після відкриття спадщини, але до видачі свідоцтва про право на спадщину.

Договір про зміну черговості одержання права на спадкування є безоплатним, а його укладення не позбавляє спадкоємця необхідності прийняти спадщину. При цьому закон не визначає меж «підтягування», тобто договір може бути укладений спадкоємцем першої черги як із спадкоємцями другої черги, так і з спадкоємцями п'ятої черги. Основна вимога, що пред'являється при цьому — сторони мають бути визначені хоча б в одній з п'яти черг спадкоємців за законом.

Судовий порядок. Згідно з ч. 2 ст. 1259 ЦК фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Застосування зазначеного порядку з урахуванням вимог ст. 10, 60 Цивільного процесуального кодексу України⁶ вимагає доведення позивачем факту надання допомоги, матеріального забезпечення спадкодавця протягом тривалого часу, а також перебування остан-

нього в безпорадному стані, тобто стані, зумовленому похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли особа не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування. Це відбувається, наприклад, у випадку, коли найближчі родичі спадкодавця (діти, один з подружжя) ухилялися від виконання своїх юридичних і моральних обов'язків, і догляд за непрацездатним спадкодавцем здійснювали інші далекі родичі (двоюрідний брат, троюрідна сестра), або особа, яка тривалий час мешкала разом із спадкодавцем однієї сім'єю без реєстрації шлюбу. Причому звернення до суду з позовом про усунення від права на спадкування спадкоємця на підставі ч. 5 ст. 1224 ЦК не можна визнати належним способом захисту в даному випадку, адже матиме наслідком лише позбавлення права на спадкування недостойного спадкоємця і не надасть позивачеві можливість спадкувати.

Пред'явити позов про зміну черговості одержання права на спадкування мають право лише спадкоємці за законом.

Відповідачами у такому спорі **виступають спадкоємці за законом**, які за загальним правилом черговості мають право на спадкування і не бажають добровільно допустити до спадкування спадкоємців подальших черг.

Слід наголосити, що відповідачами у досліджуваній категорії цивільних справ не можуть виступати територіальні громади в особі відповідних органів місцевого самоврядування. Водночас позивачі з метою закликання до спадкування на підставі ст. 1259 ЦК, часто формально залучають до участі у справі саме органи місцевого самоврядування. Така практика є помилковою, адже територіальна громада жодним чином не порушує прав позивача, не має юридичного інтересу, оскільки не є спадкоємцем за законом.

Так, співмешканка спадкодавця звернулася до суду з позовом до сільської ради про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу та встановлення черговості одержання права на спадкування. Рішенням районного суду позов було задоволено. Надано позивачеві право на спадкування у першій черзі спадкоємців за законом⁷.

⁵ Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право: Підручник. — К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. — С. 184.

⁶ Далі за текстом — ЦПК.

⁷ Рішення Томашпільського районного суду Вінницької області від 28.10.16 р. у справі № 146/1295/16-ц [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62377455>.

При цьому судом не було враховано, що для спадкування співмешканкою спадкодавця достатньо було встановити юридичний факт проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу в порядку окремого провадження, і що ніякого спору про право цивільне між сторонами не виникло через відсутність спадкоємців за законом першої-третьої черги.

Як зазначено в п. 5.2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ⁸ «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» від 16.05.2013 р.⁹, підставами для задоволення позову про зміну черговості одержання права на спадкування є **сукупність наступних юридичних фактів, установлених у судовому порядку:**

1	здійснення опіки над спадкодавцем, тобто надання йому нематеріальних послуг (спілкування, поради та консультації, поздоровлення зі святами)
2	матеріальне забезпечення спадкодавця
3	надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, тобто такої допомоги, яка має матеріалізоване вираження, — прибирання приміщення, приготування їжі, ремонт квартири
4	тривалий час здійснення дій, визначених у пунктах 1 — 3
5	безпорадний стан спадкодавця, тобто такий стан, під час якого особа неспроможна самостійно забезпечувати свої потреби, викликаний похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом

Для задоволення позову необхідна наявність всіх 5 вищезазначених обставин.

У зазначеній категорії справ підлягає встановленню судом також факт належності сторін до спадкоємців за законом різних черг.

Зміна черговості спадкування лише надає право спадкоємцю наступної черги на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, а не визнає його спадкоємцем цієї черги. Отримавши право на спадкування разом із спадкоємцями іншої черги, такий спадкоємець вважається спадкоємцем тієї черги, до якої він належить відповідно до ст. 1261 — 1265 ЦК.

В юридичній літературі неодноразово наголошувалося на оціночному характері тих обставин, за яких суд може ухвалити рішення про зміну черговості одержання права на спадкування, а також відсутність відповідних роз'яснень у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування»¹⁰ від 30.05.08 р. № 7, що може стати причиною неоднакового застосування судами положення ч. 2 ст. 1259 ЦК.

Наведений вище перелік підстав для зміни черговості одержання права на спадкування в судовому

порядку є закритим та не підлягає розширеному тлумаченню. Відсутність хоча б однієї з них матиме наслідком застосування загального порядку черговості спадкування, визначеного в ст. 1258 ЦК. Причому *сам по собі факт проживання із спадкодавцем протягом тривалого часу без реєстрації шлюбу і взаємна турбота осіб, які проживають разом, не може змінити черговість одержання права на спадкування в судовому порядку.* В такому випадку застосовується положення ст. 1264 ЦК, згідно з яким у четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини. Тобто співмешканець спадкодавця відстороняється від спадкування у разі прийняття спадщини особами, визначеними у першій-третьій черзі спадкоємців за законом.

Як зазначається в п. 6 постанови Пленуму ВСУ № 7, під **безпорадним** слід розуміти стан особи, зумовлений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли вона не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування.

⁸ Далі за текстом — ВССУ.

⁹ Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/print1482090913543999>.

¹⁰ Далі за текстом — постанова Пленуму ВСУ № 7.

Законодавець виходить з того, що перебування спадкодавця у безпорадному стані робить неможливим зробити особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті або іншим чином розпорядитись майном на користь фактичного піклувальника, доглядача. Причому перебування спадкодавця у безпорадному стані протягом нетривалого часу безпосередньо перед смертю не породжує зміну черговості одержання права на спадкування, навіть за наявності інших обставин, визначених у ч. 2 ст. 1259 ЦК.

Відмовляючи в задоволенні позову про зміну черговості одержання права на спадкування, суд першої інстанції відзначив, що спадкодавець не міг самостійно пересуватись протягом 3 місяців до своєї смерті. Ця обставина не може бути врахована судом як перебування його в безпорадному стані протягом тривалого часу до моменту смерті¹¹.

Аналіз судової практики свідчить, що в окремих випадках має місце *неправильне визначення безпорадного стану* як підстави для зміни черговості одержання права на спадкування.

Так, по одній цивільній справі суд задовольнив позов та змінив черговість одержання права на спадкування у зв'язку з тим, що «останнім часом спадкодавець не мав роботи, оскільки почав хворіти, через що дуже хвилювався та перебував у депресивному стані, у зв'язку з чим позивач надавала йому як різноманітну допомогу матеріального характеру, так і моральну підтримку, піклувалась про нього. Все це дає підстави вважати, що спадкодавець був неспроможний самостійно забезпечувати свої потреби через хворобу (перебування у безпорадному стані). З огляду на викладене та в сукупності з висновком про хворобу, суд доходить висновку, що спадкодавець внаслідок тяжкої хвороби перебував у безпорадному стані і позивач ним опікувалась, забезпечувала його лікування, надавала іншу допомогу та за нормою ч. 2 ст. 1259 ЦК має право на спадкування після його смерті за законом разом з матір'ю, відповідачем у справі»¹². Привертає увагу і та обставина, залишена без уваги судом, що згідно з матеріалами справи спадкодавець помер унаслідок дорожньо-транспортної пригоди під

час керування автомобілем. Без сумніву, це ставить під сумнів безпорадний стан спадкодавця у спірних правовідносинах.

Доказами безпорадності спадкодавця можуть бути документи, що підтверджують тяжкість стану здоров'я: виписки з історії хвороби, амбулаторні картки, висновки медичних закладів, документи про інвалідність тощо. Таким чином, безпорадність особи пов'язана саме з її станом здоров'я.

Якщо ж спадкодавець у зв'язку невеликим доходом потребував лише матеріальної допомоги та відповідно її отримував від позивача, наведене не може вважатися умовою для зміни черговості одержання права на спадкування.

Звертаючись до суду, 14.08.15 р. співмешканка спадкодавця зазначила, що має право на зміну черговості одержання права на спадкування, оскільки з 1997 р. по день смерті вона мешкала із спадкодавцем однією сім'єю без реєстрації шлюбу, піклувалась про нього, що підтверджується багатьма доказами та встановлено рішенням суду. За час їх спільного життя ними спільно був придбаний автомобіль та зареєстровано кілька вкладів у банківських установах, зроблений капітальний ремонт у квартирі, позивачка спілкувалась з онуками померлого, дбала про них, окрім того, опікувалась станом здоров'я померлого, слідувала за його харчуванням та за тим, щоб останній не вживав алкогольні напої, організувала поховання спадкодавця та оплатила всі ритуальні послуги. За таких обставин позивачка просила суд змінити черговість одержання права на спадкування та надати їй право спадкування разом із спадкоємцями першої черги.

Залишаючи позов без задоволення, суд правильно відзначив, що позивачка не довела сукупність підстав, передбачених ч. 2 ст. 1259 ЦК, у частині неспроможності спадкодавця самостійно забезпечувати свої потреби, оскільки він не був визнаний інвалідом, міг за твердженням свідків самостійно пересуватися та себе обслуговувати, займався спортом. Також не доведений факт матеріального забезпечення позивачем спадкодавця, оскільки останній працював неофіційно, окрім того, отримував пенсію.

¹¹ Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 16.06.16 р. у справі № 521/10831/13-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58544394>.

¹² Рішення Чугуївського міського суду Харківської області від 25.04.16 р. у справі № 636/991/16-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57553879>.

Слід також врахувати, що саме стан здоров'я спадкодавця в окремих випадках позбавляє його можливості скласти заповіт та призначити спадкоємцем ту особу, яка тривалий час здійснювала за ним догляд, а також надавала матеріальну допомогу¹³.

Відзначимо, що в контексті ч. 2 ст. 1259 ЦК слово «опікувалася» законодавець вживає дещо в незвичному розумінні. У цьому випадку йдеться не про опіку в значенні, що передбачене главою 6 ЦК «Опіка та піклування», ст. 67 якої, наприклад, надає опікунові право вчиняти правочини від імені підопічного, зобов'язує опікуна створювати підопічному необхідні побутові умови, забезпечувати доглядом тощо. Під поняттям «опікувалася» слід розуміти надання звичайних фактичних послуг особі, яка перебувала в безпорадному стані і потребувала сторонньої допомоги: приготування їжі, прибирання квартири, прання білизни тощо¹⁴.

Надання допомоги спадкодавцеві протягом тривалого часу — оціночна категорія, що має визначитися судом виходячи з обставин конкретної справи. У будь-якому випадку дії спадкоємця не повинні носити разовий, епізодичний характер і допомога, що ним надається, має бути систематичною. Визначення тривалості строку в кожному окремому випадку повинно обумовлюватися специфікою відносин, що склалися між особами. А відтак законодавчо закріпити, протягом якого строку має надаватися допомога, може виявитися щонайменше несправедливим для особи, яка хоча й не належить до кола близьких родичів померлого, проте доглядала останнього, поховала його і т. ін.

Причому допомога мусить надаватися безпосередньо до дня смерті спадкодавця. Якщо ж така допомога тривала певний час, але припинилася до часу відкриття спадщини, то наведена обставина не може розглядатися як умова зміни черговості одержання права на спадкування. Таким чином, допомога повинна надаватися не лише тривалий час, а й безперервно.

Матеріально забезпечувала в контексті ст. 1259 ЦК необхідно розуміти як надання матеріальної допомоги, яка була основним засобом до існування, так і оплати комунальних послуг, ліків, придбання необхідних особистих речей для хворого тощо.

Фізична особа, яка тривалий час опікувалася, матеріально забезпечувала спадкодавця, за рішенням суду закликається до спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, які мають право на спадкування, і спадщина поділяється між ними у рівних частках. Отже, до правовідносин, що виникають при цьому, застосовується ст. 1267 ЦК, за якою частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними. А відтак суд, змінюючи черговість одержання права на спадкування, не вирішує питання щодо зміни спадкових часток сторін. Після набрання законної сили судовим рішенням спадкоємці можуть самостійно змінити розмір часток у спадщині. Зокрема, згідно зі ст. 1267 ЦК спадкоємці за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них. Спадкоємці за письмовою угодою між собою, посвідченою нотаріусом, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них.

Справи про зміну черговості одержання права на спадкування розглядаються судом в порядку цивільного судочинства за правилами позовного провадження, адже у досліджуваних правовідносинах фактично існує спір про право. Це пояснюється тим, що за відсутності спору спадкоємці можуть укласти між собою договір, яким змінити черговість одержання права на спадкування.

Відтак **суд має з'ясувати, чи існує спір між спадкоємцями з приводу зміни черговості одержання права на спадкування**. За відсутності такого спору позов задоволенню не підлягає, а суд роз'яснює сторонам їх право на укладення договору про зміну черговості одержання права на спадкування в межах нотаріального провадження. У зв'язку з цим помилковою слід визнати практику тих судів, які змінюють черговість одержання права на спадкування у тих випадках, коли відповідач не заперечує проти зміни черговості та фактично визнає позов.

Рішенням Бердянського міськрайонного суду Запорізької області змінено черговість одержання права на спадкування спадкоємця четвертої черги разом із спадкоємцями другої черги. Судом не було враховано, що відповідачі (брати спадкодавця) проти позову

¹³ Рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 23.05.16 р. у справі № 638/13503/15-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58031515>.

¹⁴ Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток: Монографія. 2-е вид. — К.: КНТ, 2007. — С. 183.

не заперечували, погоджувалися змінити черговість спадкування, тобто права позивача порушені не були та існувала можливість договірного порядку закликання до спадкування спадкоємця четвертої черги¹⁵.

Таке саме рішення виніс Березівський районний суд Одеської області, задовольняючи позов про зміну черговості одержання права на спадкування та визнання права власності на будинок у порядку спадкування, не врахував, що відповідач (брат спадкодавця) повністю погодився з вимогами позову та не заперечував із зміною черговості шляхом допущення до спадкування позивачки, яка тривалий час проживала із спадкодавцем однією сім'єю без укладення шлюбу, у зв'язку з чим належить до четвертої черги спадкоємців за законом¹⁶.

У цьому аспекті справедливою видається висловлена в юридичній літературі позиція, що у галузі спадкових правовідносин сформувалася загальна кризова ситуація — конфлікт нормативної моделі з її практичною реалізацією у правозастосовній практиці. Йдеться про те, що суди фактично виконують функції нотаріату щодо правового оформлення спадкових прав¹⁷. На нашу думку, суди здійснюють захист спадкових прав лише в тому випадку, якщо існують перешкоди в їх оформленні в межах нотаріального провадження. Мається на увазі встановлення факту утримання та родинних відносин, визначення додаткового строку для прийняття спадщини, зміни черговості одержання права на спадкування за наявності спору між спадкоємцями тощо. У протилежному випадку суди будуть виконувати невластиві їм функції з оформлення спадкових прав, а не здійснювати правосуддя в тих випадках, коли права особи порушуються, оспоруються чи не визнаються.

Досить часто вимога про зміну черговості одержання права на спадкування заявляється одночасно із вимогою про встановлення факту проживання однією сім'єю не менш ніж 5 років до відкриття спадщини з метою віднесення позивача до спадкоємця четвертої черги (ст. 1264 ЦК).

Належними та допустимим доказами в розмінні ст. 58, 59 ЦПК **на підтвердження обставин про-**

живання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу можуть бути, зокрема: довідки з місця проживання; покази свідків; листи особистого та ділового характеру тощо; докази про спільне придбання майна, як рухомого, так і нерухомого (чеки, квитанції, свідоцтва про право власності, товарно-транспортні накладні на доставку товару за певною адресою); заяви, анкети, квитанції, діло чи особиста переписка, господарські договори, укладені особою щодо надання певних послуг за відповідною адресою; довідки житлових організацій, сільських рад про спільне проживання за певною адресою та ведення господарства.

Вище вже наголошувалося на тому, що сам по собі факт спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини не породжує правові наслідки у вигляді зміни черговості одержання права на спадкування. Встановлення зазначеного факту має наслідком лише визнання особи спадкоємцем за законом четвертої черги. Для зміни ж черговості необхідним є встановлення всіх обставин, визначених у ч. 2 ст. 1259 ЦК. Утім в окремих випадках суди задовольняють позови спадкоємців про зміну черговості одержання права на спадкування лише на підставі факту спільного проживання із спадкодавцем.

Суд першої інстанції задовольнив позов про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу та змінив черговість одержання права на спадкування, надавши позивачеві право спадкувати у першій черзі спадкоємців за законом. При цьому рішення було обґрунтовано лише тією обставиною, що позивач дійсно проживала однією сім'єю без реєстрації шлюбу та вела спільне господарство із спадкодавцем з 1980 року по день його смерті, цей факт підтверджується показами свідків і дослідженими в судовому засіданні матеріалами справи¹⁸. Примітно, що відповідачем у вказаному спорі виступала сільська рада, та суд не прийняв до уваги, що у цих правовідносинах змінювати черговість не потрібно, адже встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу автоматично породжує у такої особи право на спадкування як

¹⁵ Рішення Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 29.08.16 р. у справі № 310/2013/16-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/60009068>.

¹⁶ Рішення Березівського районного суду Одеської області від 29.09.16 р. у справі № 494/1051/16-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61746675>.

¹⁷ Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав: монографія. — К.: Юрінком Інтер, 2015. — С. 6.

¹⁸ Рішення Томашпільського районного суду Вінницької області від 01.11.16 р. у справі № 146/968/16-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62412111>.

спадкоємця за законом четвертої черги. А за відсутності спадкоємців попередніх черг саме позивач закликається до спадкування. Додамо до цього, що справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються судом за правилами не позовного, а окремого провадження.

Закон не містить застереження, до якої черги має належати позивач у справі. Тобто з позовом може звернутися, наприклад, особа, яка належить до четвертої черги спадкоємців за законом при закликанні до спадкування спадкоємця першої черги.

Як свідчить аналіз судової практики, часто в позові про зміну черговості одержання права на спадкування спадкоємець просить суд визнати право власності на частку у спадщині. Однак у цьому випадку вимога про визнання права власності не відповідає нормам матеріального права. Як визначено у п. 23 постанови Пленуму ВСУ № 7, за наявності умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину вимоги про визнання права на спадщину судовому розгляду не підлягають. Фактично мова йде про дублювання судом функцій нотаріату. Таким чином, суд у своєму рішенні змінює загальний порядок черговості та надає позивачеві право на спадкування. А вже на підставі рішення суду, що набрало законної сили, нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину за законом.

Рішенням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.05.11 р. частково скасовано рішення Галицького районного суду м. Львова від 21.09.10 р. щодо визнання права власності на спадкове майно за спадкоємцем четвертої черги, якому було надано право спадкувати разом із спадкоємцем першої черги (сином спадкодавця). Суд касаційної інстанції, зокрема, відзначив наступне: не можна погодитися із рішенням суду першої інстанції в частині визнання за позивачем права власності на частку у спадщині, з таких міркувань. Відповідно до ч. 3 ст. 1268 ЦК спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК, він не заявив про відмову від неї. Згідно із ч. 1 ст. 1296 ЦК спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину. Відповідно до ч. 1 ст. 1297 ЦК спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме

майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно. З огляду на зазначені вище положення ЦК та враховуючи, що позивач постійно проживала разом із спадкодавцем, отже, вважається такою, що прийняла спадщину після його смерті, тому не позбавлена права на одержання свідоцтва про право на спадщину у нотаріальній конторі. Таким чином, рішення суду першої інстанції в частині визнання права власності на частину спадкового майна, а саме квартири, ухвалене з порушенням норм матеріального права, а тому підлягає скасуванню з ухваленням нового про відмову у позові в цій частині¹⁹.

Закликання до спадкування на підставі судового рішення у зв'язку зі зміною черговості не є окремим видом спадкування.

Статтю 1217 ЦК передбачено, що спадкування здійснюється за заповітом або за законом. Враховуючи ту обставину, що змінити черговість можливо лише в межах спадкування за законом, це є особливим порядком спадкування за законом. А відтак, у разі складення спадкодавцем заповіту суд має відмовити у задоволенні позову про зміну черговості одержання права на спадкування, адже сам заповідач установив спадкоємця на випадок своєї смерті. У свою чергу суд не може змінювати або підмінити волю власника майна. У разі, коли заповітом охоплена лише частина спадкового майна, або заповіт визнано частково недійсним, змінити черговість спадкоємців за законом можна лише стосовно спадкування тієї частини майна, що не охоплена заповітом, але не порушуючи при цьому змісту заповіту.

Важливо відзначити, що на відміну від договірною порядку зміни черговості одержання права на спадкування, звернутися до суду із відповідним позовом можливо і після спливу строку на прийняття спадщини, коли спадкоємцям попередніх черг уже видані свідоцтва про право на спадщину. У цьому разі до змісту позову мають бути включені дві додаткові вимоги:

1) про надання додаткового строку, достатнього для подання заяви про прийняття спадщини, за умови, що позивач не проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини;

2) про визнання недійсними раніше виданих свідоцтв про право на спадщину, оскільки зміна черговості одержання права на спадкування потягне

¹⁹ Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.05.11 р. у справі № 6-40321св11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24978304>.

за собою і зміну розміру часток у спадщині з урахуванням частки позивача.

Зміну черговості одержання права на спадкування слід відмежовувати від суміжних юридичних конструкцій спадкового права, зокрема, від усунення від права на спадкування (ст. 1224 ЦК). Вони відрізняються як за підставами застосування, так і за матеріально-правовими наслідками, оскільки усунення від права на спадкування унеможливує спадкування особою, яку усунуто, тоді ж як зміна черговості на підставі рішення суду такого наслідку не несе. При зміні черговості спадкоємці не позбавляються права на спадкування, проте їх частка у спадщині зменшується. Усунення від права на спадкування недостойного спадкоємця не впливає на виникнення такого права у спадкоємця за законом подальших черг. Вище вже наголошувалося, що зміна черговості одержання права на спадкування може мати місце лише при спадкуванні за законом. Навпаки, для застосування механізму усунення від права на спадкування не має правового значення вид спадкування — за заповітом або за законом.

Одночасно щодо однієї й тієї самої особи і усунення від права на спадкування, і зміна черговості застосовуватись не можуть.

Хоча у практиці зустрічаються випадки, коли у позовній заяві об'єднуються такі взаємовиключні вимоги, що ускладнює вирішення справи судом.

Так, у справі № 642/4887/14ц, що розглядалася Ленінським районним судом м. Харкова, Б. пред'явила позов до Р. про зміну черговості одержання права на спадкування та усунення від права на спадкування. Позовні вимоги обґрунтовано, що Б. 27 років проживала однією сім'єю з О., який помер 12.12.13 р., не залишивши заповіту.

Рішенням Московського районного суду м. Харкова від 28.05.14 р., яке набуло законної сили, встановлено факт проживання однією сім'єю Б. з О., з листопада 1986 р. по день смерті — 12.12.13 р. Тобто позивач є спадкоємцем четвертої черги. Позовні вимоги обґрунтовано тим, що дочка померлого Р., яка прийняла спадщину шляхом подання заяви до державної нотаріальної контори, ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який був у безпорадному стані (ч. 5 ст. 1224 ЦК) та не надавала батькові ніякої допомоги. Мешкаючи постійно в Ізраїлі, відповідачка під час приїзду до м. Харкова відвідувала його всього на декілька годин. У позові є посилання

і на ч. 3 ст. 1224 ЦК, ст. 202, 203 Сімейного кодексу України як на підставу усунення Р. від спадкування.

З 1996 р. Белявський О. П. захворів, стан його здоров'я погіршився, він не міг самостійно пересуватися і обслуговувати себе, мав I групу інвалідності безстроково із зазначенням необхідності постійного стороннього догляду. Натомість, позивач тривалий час (17 років) опікувалася померлим, матеріально забезпечувала, сплачувала комунальні послуги за належну йому квартиру, перебувала увесь час із лежачим хворим. В обґрунтування позову посилалася на показання свідків — сусідів, які були допитані судом. Б. просила змінити черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування і надати їй право на спадкування разом із спадкоємцями першої черги на підставі ч. 2 ст. 1259 ЦК. Крім того, просить усунути Р. від права на спадкування за законом на підставі ч. 3, 5 ст. 1224 ЦК. При цьому суд не уточнив, з яких саме підстав відповідач має бути усунена від права на спадкування, оскільки ч. 3 і ч. 5 ст. 1224 ЦК за змістом істотно відрізняються.

Заочним рішенням Ленінського районного суду м. Харкова від 09.09.14 р. у позові відмовлено через недоведеність позивачем фактів ухилення від надання допомоги відповідачем та безпорадний стан спадкодавця. При цьому суд послався на п. 6 постанови Пленуму ВСУ № 7, зазначивши, що ухилення від надання допомоги спадкодавцеві пов'язане із винною поведінкою особи і характеризується умисною формою вини. Пояснення свідків — сусідів і знайомих суд відхилив через те, що допитані судом свідки висловлюють лише суб'єктивну думку стосовно ухилення доньки спадкодавця від утримання останнього.

Рішенням апеляційного суду Харківської області від 02.10.14 р. рішення суду першої інстанції змінено, позов у частині зміни черговості одержання права на спадкування задоволено, визнано за позивачкою право на спадкування разом із спадкоємцем першої черги. У частині усунення від права від спадкування відмовлено. Суд визнав доведеними факт безпорадного стану спадкодавця, опікування та надання допомоги йому позивачкою, що є достатнім для застосування ч. 2 ст. 1259 ЦК. Водночас вимоги про усунення доньки від спадкування визнані необґрунтованими, оскільки вона мешкала постійно в Ізраїлі, у м. Харкові перебувала нетривалий час, а батько постійно мешкав із позивачкою, яка його доглядала і не вимагала від відповідачки ніякої допомоги²⁰.

²⁰ Узагальнення судової практики спорів про спадкування: апеляційний суд Харківської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag158/.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 625 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Олена Дем'яненко, адвокат, координатор Громадської приймальні Української Гельсінської спілки з прав людини у Запорізькій області

На сьогодні досить актуальним є питання здійснення судового захисту інтересів громадян у цивільних справах про стягнення трьох відсотків річних та інфляційних втрат за прострочення виконання рішень судів щодо стягнення матеріальної та моральної шкоди, спричинених позадоговірними відносинами.

Питання стягнення трьох відсотків річних та інфляційних у цивільних справах врегульовано положенням ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України¹.

Відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

У свою чергу, ч. 5 ст. 11 ЦК передбачено можливість виникнення цивільних прав та обов'язків з рішення суду.

Більш того, п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК передбачено можливість виникнення цивільних прав та обов'язків через завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі.

Проте, попри наявність вищевказаних норм ЦК, існує неоднозначна судова практика з питань застосування положень ч. 2 ст. 625 ЦК у таких категоріях справ, як прострочення виконання рішень судів щодо стягнення матеріальної та моральної шкоди, яка завдана поза межами договірних зобов'язань.

Під час розгляду цієї категорії справ існують різні підходи до вирішення питання із застосування відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК **до недоговірних, а саме деліктних зобов'язань**.

Так, Чемеровецький районний суд Хмельницької обл. рішенням від 13.03.12 р. у справі № 2/2219/198/12 стягнув з Особи 1 на користь Особи 2 інфляційні нарахування і 3 % річних від простроченої суми за порушення строків виконання останнім рішення Чемеровецького районного суду Хмельницької обл. від 09.09.08 р. про відшкодування позивачу майнової шкоди².

У свою чергу, рішенням Калинівського районного суду Вінницької області від 30.01.12 р. відмовлено в задоволенні позову Особи 1 та Особи 2 до Особи 3 про стягнення інфляційних та 3 % річних від простроченої суми грошового зобов'язання, яке виникло на підставі рішення суду про стягнення з відповідача збитків, заподіяних ним у результаті дорожньої пригоди. При цьому суд виходив із того, що відповідальність за статтями 525, 625 ЦК застосовується лише за порушення грошового зобов'язання між кредитором та боржником,

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21934418>.

який прострочив виконання грошового зобов'язання за договором³.

У свою чергу, на сьогодні відсутнє будь-яке тлумачення Конституційного Суду України стосовно правозастосування ст. 625 ЦК у деліктних зобов'язаннях, які виникли на підставі рішення суду.

Ці обставини спровокували наявність неоднозначних та суперечливих рішень судів щодо захисту інтересів громадян під час виконання рішень судів у справах про грошову компенсацію завданої шкоди, в частині захисту інтересів потерпілої особи у випадках затягування виконання рішення суду та інфляційних процесів.

ПРОБЛЕМИ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 625 ЦК У ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Враховуючи зазначену неоднокову судову практику під час вирішення питання застосування положень ст. 625 ЦК до правовідносин, які виникають у зв'язку з заподіянням шкоди, слід звернути увагу на таке.

Неоднозначність судової практики полягає у тому, що суди по-різному трактують положення ч. 2 ст. 625 ЦК у питаннях виникнення грошового зобов'язання боржника (як цивільно-правового зобов'язання) на підставі рішення суду (яке набрало законної сили) щодо стягнення матеріальної та моральної шкоди, спричиненої позадоговірними відносинами.

Так, деякі суди доходять таких висновків, що застосування ст. 625 ЦК можливе лише у разі порушення боржником договірних правовідносин, адже метою застосування цієї норми є притягнення боржника до відповідальності, яка передбачає захист прав та законних інтересів кредитора, що впливають насамперед з договірних відносин.

Проте вищезазначена практика судів порушує висезгадані приписи ст. 11 ЦК.

Серед іншого існує судова практика, за якою суди притримуються наступної думки, що ст. 625 ЦК регулює зобов'язальні правовідносини, тобто **поширюється на порушення грошового зобов'язання, яке існувало між сторонами лише до ухвалення рішення суду**. При цьому ч. 5 ст. 11 ЦК, в якій йдеться про те, що у випадках, встановлених актами цивільного законодав-

ства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду, не дає підстав для застосування положень ст. 625 ЦК у разі наявності між сторонами деліктних, а не договірних зобов'язань. Крім того, з рішення суду зобов'язальні правовідносини не виникають, оскільки вони виникають з актів цивільного законодавства, про що й зазначено в ст. 11 ЦК, адже рішення суду лише підтверджує наявність чи відсутність правовідносин і вносить в них ясність та визначеність.

Відшкодування шкоди — це відповідальність, а не боргове (грошове) зобов'язання, на шкоду не повинні нараховуватись проценти за користування чужими грошовими коштами, що теж є відповідальністю. А тому нарахування процентів на суму шкоди є фактично подвійною мірою відповідальності.

Таким чином, дія ч. 2 ст. 625 ЦК не поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку із завданням шкоди.

Вищевказана правова думка щодо правової природи відшкодування шкоди внаслідок виникнення деліктних правовідносин, неможливість застосування ст. 625 ЦК до таких правовідносин серед іншого також була викладена у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-74/0/4-13 від 16.01.13 р. «Про деякі питання застосування статті 625 ЦК України»⁴.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Вищевказана позиція судів спричинила те, що громадянам стали здебільшого відмовляти у задоволенні цивільних позовів щодо стягнення трьох відсотків річних та інфляційних втрат з боржників, які завдали майнову та моральну шкоду, що визнана судовим рішенням, та з різних причин ухилялись від здійснення компенсації завданої шкоди на стадії примусового виконання рішення суду, за період вказаного прострочення виконання рішень суду.

Вищевказані мотиви відмови судів у задоволенні позовів по справах при застосуванні ст. 625 ЦК у деліктних відносинах стосувались, зокрема, й випадків виконання вироків суду по кримінальних справах, де було задоволено цивільні позови про компенсацію матеріальної та моральної шкоди, завданої в результаті вчинення злочину.

³ Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21483029>.

⁴ Далі за текстом — лист ВССУ № 10-74/0/4-13 // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v10-7740-13>.

Проте вищевказана позиція судів та лист ВССУ № 10-74/0/4-13 не узгоджуються з позицією Верховного Суду України⁵.

Так, відповідно до постанови ВСУ від 01.10.14 р. по справі № 6-113цс14 з метою усунення існуючих розбіжностей судових рішень щодо правозастосування ст. 625 ЦК у деліктних відносинах була закріплена наступна правова позиція⁶.

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 509 ЦК зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають з підстав, встановлених ст. 11 цього Кодексу.

Пункт 3 ч. 2 ст. 11 ЦК однією з підстав виникнення зобов'язання встановлює завдання майнової та моральної шкоди іншій особі.

У разі встановлення судовим рішенням стягнення з боржника майнової та моральної шкоди у вигляді грошової компенсації таке зобов'язання зводиться до сплати грошей, відтак, є грошовим зобов'язанням.

Згідно з ч. 2 ст. 625 ЦК у разі порушення грошового зобов'язання боржник, який прострочив його виконання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

За змістом цієї норми закону нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних входять до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредитором.

Слід також зазначити, що відповідно до ст. 360⁷ Цивільного процесуального кодексу України — ви-

сновок щодо застосування норм права, викладений у постанові ВСУ, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права, а також є обов'язковим для суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Підсумовуючи вищенаведене, з метою уникнення порушень прав своїх клієнтів у питаннях застосування ст. 625 ЦК під час деліктних правовідносин, а саме виконання рішень суду щодо грошової компенсації завданої матеріальної та моральної шкоди потерпільй особі, я рекомендую адвокатам звертати увагу суддів на вищезазначену позицію ВСУ за такими категоріями справ.

Серед іншого слід пам'ятати про те, що ст. 625 ЦК застосовується лише у випадках прострочення боржником виконання грошових зобов'язань, а тому враховуючи те, що у деліктних зобов'язаннях відсутні будь-які строки здійснення грошової компенсації за спричинену шкоду, перед вирішенням питання про необхідність застосування ст. 625 ЦК, у порядку ч. 2 ст. 530 ЦК, необхідно спочатку направити боржнику відповідну вимогу про здійснення грошової компенсації за спричинену шкоду на підставі рішення суду. У разі невиконання боржником зобов'язання протягом 7 днів з моменту отримання зазначеної вимоги вважатиметься, що такий боржник прострочив виконання грошового зобов'язання.

На завершення цієї статті я б хотіла звернути увагу на те, що ст. 625 ЦК може застосовуватися лише у тих випадках, коли на спірні правовідносини не поширюються будь-які інші норми цивільного законодавства. Так, наприклад, ст. 625 ЦК у частині нарахування інфляційних втрат не застосовується у справах, пов'язаних із виконанням рішень судів про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Тоді як у таких категоріях справ застосовується ст. 1208 ЦК, в якій врегульовано порядок збільшення розміру відшкодування вказаної шкоди у зв'язку з підвищенням вартості життя і збільшенням розміру мінімальної заробітної плати⁷.

⁵ Далі за текстом — ВСУ.

⁶ Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/970244A16A925EE1C2257D69001B1173](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/970244A16A925EE1C2257D69001B1173).

⁷ Лист Верховного Суду України від 01.07.2014 р. «Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві» // Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/1AEF5190D74B0A7CC2257D2D00434561>.

ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ВЛАСНИКА КВАРТИРИ/ПРИМІЩЕННЯ У БАГАТОКВАРТИРНОМУ БУДИНКУ

Анастасія Сербіна, аналітик Видавничого будинку «Фактор», адвокат

Вже півтора року діє Закон України від 14.05.15 р. № 417 «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку»¹, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 6 якого співвласники мають право безоплатно одержувати інформацію про суб'єктів права власності на всі квартири та нежитлові приміщення у багатоквартирному будинку і площу таких квартир та приміщень у порядку і межах, визначених законом. Разом із тим на практиці це і досі виникають питання щодо порядку реалізації вказаного положення.

ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІД РЕЄСТРАТОРА

Закон № 417 не обмежує право співвласників на отримання інформації про власників інших житлових та/або нежитлових приміщень у своєму багатоквартирному будинку зверненням лише до певного кола суб'єктів, а, тому вимогу про надання такої інформації співвласник багатоквартирного будинку **вправі адресувати будь-якому суб'єкту, який нею володіє.**

На сьогоднішній момент найповнішим джерелом інформації про зареєстроване право власності у багатоквартирному будинку є Державний реєстр речових прав на нерухоме майно². Порядок надання фізичним та юридичним особам інформації із вказаного Реєстру затверджено постановою Кабінету Міністрів України

від 24.12.14 р. № 722 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно»³.

Відповідно до п. 46 Порядку інформація з Державного реєстру прав формується за допомогою програмних засобів ведення цього Реєстру на підставі відомостей, що містяться у ньому, з присвоєнням індексного номера, фіксацією дати та часу її формування.

Подання заяви для надання інформації з Державного реєстру прав у паперовій формі здійснюється особисто заявником (його представником на підставі довіреності) або шляхом надсилання поштою з описом вкладення.

Формування та реєстрацію запитів проводять відповідно до п. 5 Порядку:

1	орган державної реєстрації прав
2	нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно
3	особи, які відповідно до Закону України від 01.07.04 р. № 1952 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» можуть виконувати повноваження державного реєстратора з прийому та видачі документів шляхом внесення відомостей, обов'язковість зазначення яких передбачено затвердженою відповідно до законодавства формою заяви (запиту), до такої бази даних

¹ Далі за текстом — Закон № 417.

² Далі за текстом — Державний реєстр прав.

³ Далі за текстом — Порядок.

Листом Міністерства юстиції України від 01.07.15 р. № 192/46 «Щодо надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно» надано роз'яснення, що співвласники багатоквартирних будинків у зв'язку з реалізацією прав та виконанням обов'язків співвласників багатоквартирного будинку щодо його утримання та управління відповідно до положень п. 5 Порядку мають право **отримувати інформаційну довідку** з Державного реєстру прав, у якій зазначаються відомості, наявні у Державному реєстрі прав та реєстрах, щодо об'єкта нерухомого майна, крім персональних даних суб'єктів речових прав на нерухоме майно (реквізитів документа, що посвідчує особу, реєстраційного номера облікової картки платника податку).

Довідково! *Окремим видом інформації з Державного реєстру прав є інформація, що містить відомості про отримання іншими особами, відмінними від суб'єкта права, інформації з Державного реєстру прав про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що стосуються такого суб'єкта права. Отже, інформація про запит також вноситься до реєстру.*

В інформаційній довідці з Державного реєстру прав, що видається у паперовій формі органом державної реєстрації прав, нотаріусом за заявою власника (співвласника) квартири, житлового чи нежитлового приміщення у багатоквартирному будинку, у разі створення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (асоціації власників житлових будинків, якщо їй делеговані повноваження з управління неподільним та загальним майном відповідного житлового комплексу) зазначається інформація про суб'єктів права власності на квартири, житлові та нежитлові приміщення, розташовані в багатоквартирному житловому будинку, наявні у Державному реєстрі прав на дату та час її формування.

В роз'ясненні додатково зазначено, що **плата за надання таких інформаційних довідок** у разі звернення співвласників багатоквартирних будинків у зв'язку з реалізацією прав та виконанням обов'язків співвласників багатоквартирного будинку щодо його утримання та управління **з 1 липня 2015 року не справляється**.

ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІД БТІ

Як відомо, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно запрацював лише з 01.01.13 р., до того моменту інформацію про правочини щодо нерухомого майна заносилась до реєстру Бюро технічної інвентаризації⁴.

Після початку роботи Державного реєстру речових прав на нерухоме майно БТІ мали інформацію із паперових реєстрів надати державним реєстраторам для внесення відомостей до вказаного реєстру, що на практиці відбулось не в повній мірі, внаслідок чого інформація не про всіх власників об'єктів нерухомого майна занесена до Державного реєстру. Тобто на сьогоднішній момент отримати інформацію про деяких власників можна лише в БТІ.

Задля урегулювання вказаної прогалини Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України⁵ листом від 27.12.15 р. № 8/9-3770-15 надало роз'яснення про порядок надання відомостей про власників у разі звернення до БТІ.

З метою забезпечення виконання вимог Закону № 417 у разі звернення співвласника багатоквартирного будинку (власника квартири або нежитлового приміщення в ньому) до БТІ щодо отримання інформації про суб'єкта права власності на всі квартири на нежитлові приміщення у багатоквартирному будинку і площу таких квартир та приміщень мають усі правові підстави для надання такої інформації в межах відомостей, що наявні в БТІ.

Інформація в якості відповіді на такий запит має містити такі відомості:

1	прізвище, ім'я, по батькові (для юридичних осіб — найменування) власника (власників)
2	загальна площа

⁴ Далі за текстом — БТІ.

⁵ Далі за текстом — Мінрегіон.

При цьому БТІ має застерегти запитувача такої інформації про те, що **відомості є дійсними станом на дату фактичного припинення БТІ функцій** з реєстрації речових прав на нерухоме майно в конкретному населеному пункті.

Мінрегіон пропонує звернення про надання зазначеної інформації розглядати в порядку та строки, зазначені Законом України від 02.10.96 р. № 393/96 «Про звернення громадян».

Також Мінрегіон зауважує, що від заявника необхідно вимагати пред'явлення документа, який підтверджує його статус співвласника відповідного багатоквартирного будинку (свідоцтво про право власності, договір купівлі-продажу квартири/приміщення тощо), оскільки саме цей статус дає йому право

звертатися із запитом про надання такої інформації.

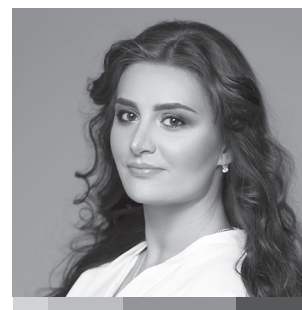
Відповідно до вказаного листа Мінрегіону оплата за надану послугу розраховується відповідно до Збірника норм часу на роботи, що виконуються суб'єктами господарювання, які здійснюють технічну інвентаризацію об'єктів нерухомого майна, затвердженого наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 21.11.03 р. № 198, та вартості нормо-години, затвердженої згідно з вимогами Кабінету Міністрів України від 24.12.96 р. № 1548. Разом із тим із вказаною рекомендацією Мінрегіону важко погодитись, оскільки Закон № 417 надає право кожному співвласнику у багатоквартирному будинку отримувати відомості про власників **саме на безоплатній основі**.

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ОКРЕМИХ РІШЕНЬ, УХВАЛЕНИХ ЄСПЛ ПРОТЯГОМ ЛИСТОПАДА 2016 РОКУ

Олександр Дроздов, адвокат, доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Голова ВКДКА, Перший проректор Вищої школи адвокатури, к. ю. н.

Олена Дроздова, адвокат, викладач кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука, помічник Першого проректора Вищої школи адвокатури

У цій публікації ми продовжуємо цикл періодичних оглядів найбільш важливих рішень, винесених Європейським судом з прав людини¹ у справах щодо іноземних країн. Розглянемо, на нашу думку, найактуальніші з них, прийняті протягом листопада 2016 року.

1. Рішення ЄСПЛ від 08.11.16 р. у справі «Наку проти Литви і Швеції»².

Факти. Справа Надання державного імунітету від юрисдикції щодо позову про несправедливе звільнення працівника посольства з культурних і інформаційних питань. Так, заявник працювала в посольстві Швеції в Вільнюсі (Литва) з 1992 до 2006 р. Вона спочатку була прийнята на роботу секретарем, який веде прийом відвідувачів, і перекладачем, але в 2001 р. після листа, який вона надіслала до посла Швеції з проханням підвищення заробітної плати, були внесені зміни в її посадових обов'язках відповідно до угоди для того, щоб вони охоплювали культурні та інформаційні питання. Заявник також була головою профспілки місцевих працівників в посольстві. У 2005 р. її звільнили з роботи в посольстві. Вона оскаржувала звільнення в судах Литви, але вони відмовилися від юрисдикції на підставі державного імунітету після того, як Верховний суд зазначив, що відповідно до законодавства Лит-

ви всі особи, які працювали в дипломатичному представництві іноземної держави, сприяли виконанню суверенних прав цієї держави та функцій публічного права, і тому вважалось, що такі особи працювали в цивільній службі цієї держави.

Під час розгляду справи відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод³ заявник стверджувала, що вона була позбавлена права на доступ до суду через юрисдикційний імунітет, застосований її роботодавцем і підтриманий судами Литви.

Право. Стаття 6 § 1 КЗПЛ. (1) *Скарга проти Швеції*. Незважаючи на те що Швеція була відповідачем у справі, порушеній заявником, розгляд якої проводився виключно в Литві, литовські суди були єдиними органами з суверенною владою над заявником. Той факт, що посол Швеції підняв захист суверенного імунітету в судах Литви, в яких заявник вирішив порушити справу, не був достатнім для того, щоб заявник підпадав під «юрисдикцію» Швеції для цілей ст. 1 КЗПЛ. Отже,

¹ Далі — ЄСПЛ.

² Case of «Naku v. Lithuania and Sweden» (Application no. 26126/07). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-168382>.

³ Далі — КЗПЛ.

ЄСПЛ дійшов висновку про неприйнятність (несумісна *ratione personae*) заяви.

(2) *Скарга проти Литви*. На підставі її посадових обов'язків в угоді від 2001 р. і згодом ЄСПЛ був готовий визнати, що заявник працювала над культурними та інформаційними питаннями, тому брала участь в діяльності посольства в цій сфері. Проте вона зазначила, що в її посадових обов'язках було вказано, що вона повинна була діяти «за консультацією» або «у співпраці з і під керівництвом» дипломатичних працівників Швеції. Крім того, незважаючи на те, що заявник була також головою профспілки для місцевих працівників, не було продемонстровано, як ці обов'язки могли об'єктивно бути пов'язаними з суверенними інтересами Швеції.

Хоча ЄСПЛ не міг не звернути увагу на власну письмову заяву заявника, в якій надавалось значення важливості її обов'язків в посольстві в її проханні про підвищення заробітної плати або конфлікту між нею і новим радником з питань культури, які пізніше виникли у зв'язку з її обов'язками, саме обсяг фактичних обов'язків заявника повинен був бути розглянутий по суті судами Литви для того, щоб визначити, чи вона «виконувала певні функції для здійснення державної влади».

Вважаючи, що кожна особа, яка працювала в дипломатичному представництві іноземної держави, в тому числі адміністративний, технічний і обслуговуючий персонал, внаслідок того, що робота за наймом в тій чи іншій формі сприяла здійсненню суверенних цілей представленої держави, і, отже, підтримавши заперечення, засноване на державному імунітеті, та відхиливши позов заявника без надання відповідних і достатніх підстав, суди Литви порушили саму сутність права заявника на доступ до суду.

Висновок ЄСПЛ: порушення (прийняте одноголосно).

Стаття 41 (Справедлива сатисфакція) КЗПЛ: 8000 євро відшкодування моральної шкоди; повторне слухання або відновлення справи за зверненням заявника в принципі відповідало належному способу відшкодування порушення.

1.1. У контексті вищенаведеного рішення ЄСПЛ заслуговує на увагу й рішення ЄСПЛ у справі «*Чудак (Cudak) проти Литви*» від 23.03.10 р. (заява № 15869/02)⁴.

Факти. В листопаді 1997 р. пані Чудак, громадянка Литви, була найнята Посольством Польської Республіки у Вільнюсі в якості секретаря-телефоніста. В 1999 р. вона звернулась до литовського омбудсмена з питань рівності можливостей із заявою, в якій стверджувала, що стала жертвою сексуальних домагань з боку одного зі своїх колег чоловічої статі. Хоча омбудсмен дійшов висновку, що вона насправді була жертвою сексуальних домагань, посольство звільнило її з мотивів відсутності на робочому місці без дозволу. Вважаючи, що роботодавець заявниці користувався судовим імунітетом держав, литовські суди заявили про відсутність компетенції розглядати позов щодо незаконного звільнення, який було подано заявницею. Верховний суд Литви виніс судження, що заявниця виконувала функції в сфері державної служби в рамках своєї діяльності в посольстві, і, зважаючи на саму назву її посади, можна було дійти висновку, що покладені на неї функції певною мірою сприяли здійсненню Польською Республікою своїх суверенних функцій, що виправдовувало застосування правила про імунітет держав.

Право. Стаття 6 § 1 КЗПЛ.

а) Попереднє заперечення. ЄСПЛ відхилив попереднє заперечення з боку уряду-відповідача, згідно з яким заявниця мала можливість оскаржити своє звільнення в польських судових інстанціях. Він зауважує, що ст. 35 § 1 КЗПЛ стосується переважно засобів судового захисту, що забезпечені заявнику з боку держави-відповідача. В будь-якому випадку ЄСПЛ вважає, що, навіть якщо припустити теоретичну можливість для заявниці звернутись до польських судових органів, такий позов не був би ані доступним, ані ефективним з огляду на те, що, будучи литовською громадянкою і працюючи в Литві в рамках контракту, що керується литовським правом, заявниця мала би серйозні практичні труднощі, аби скористатися такою можливістю.

б) Можливість застосування. Після розгляду фактів справи ЄСПЛ вважає, що статус державного службовця не виключав для заявниці захисту за ст. 6 КЗПЛ. Аби таке виключення могло мати місце, мають бути дотримані дві умови: внутрішнє право відповідної держави має зумисно позбавити доступу до суду відповідну посаду чи категорію працівників і це виключення

⁴ Інформаційна довідка про судову практику ЄСПЛ № 128. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168382>.

має ґрунтуватися на об'єктивних мотивах, пов'язаних з інтересами держави (див. «*Vilho Eskelinen et autres проти Фінляндії*» [ВП], № 63235/00, 19.04.07 р., Інформаційна довідка № 96). Водночас, якщо припустити, що рішення в справі «*Vilho Eskelinen*» могло би бути застосовано до цієї конкретної справи (що не є певним, оскільки воно стосувалось відносин між державою та її власними чиновниками), не було б розумних підстав стверджувати, що друга вищенаведена умова була виконана відносно заявниці, функції якої не могли породжувати «об'єктивних мотивів, пов'язаних з інтересами держави». Оскільки виключення не мало місця, а позов, який подала заявниця до Верховного суду Литви мав на меті отримання відшкодування за незаконне звільнення, він стосувався права цивільного характеру в сенсі ст. 6 § 1 КЗПЛ.

Висновок ЄСПЛ: ст. 6 § 1 КЗПЛ можлива до застосування (одноголосно).

в) Зауваження. Надання імунітету певній державі в рамках цивільної процедури має законною метою дотримання міжнародного права, аби сприяти ввічливим і добрим відносинам між державами шляхом виявлення поваги до суверенітету іншої держави. Виходячи з цього, питання, яке постало в рамках цієї конкретної справи, полягало в тому, чи спірне обмеження права заявниці на доступ до правосуддя було пропорційним до переслідуваної мети. В цьому відношенні ЄСПЛ відзначає існування як в міжнародному праві, так і на практиці все більшої кількості країн, тенденції до обмеження застосування принципу імунітету держав. Зокрема, ст. 11 проекту статей, ухваленого Комісією з міжнародного права в 1991 р., вивела в принципі з-під дії правила про імунітет трудові угоди між державою та персоналом її дипломатичних місій за кордоном. Це положення (яке згодом стало основою для аналогічного положення Конвенції ООН від 2004 р. про судові імунітети держав та їхнього майна⁵) застосовувалось до Литви в силу звичаєвого міжнародного права. Хоча згадана ст. 11 містила певну кількість виключень, які дозволяли збереження імунітету за певних обставин, жодне з них не було можливим до застосування у випадку заявниці. Зокрема, заявниця не виконувала особливих функцій, пов'язаних із здійсненням державних повноважень, оскільки в якості телефоніст-

ки на неї покладались переважно функції, пов'язані із записом міжнародних розмов, машинним набором текстів, відправкою та отриманням факсових повідомлень, копіюванням документів, підготовкою інформації та участю в підготовці певних заходів. Ані Верховний суд Литви, ані уряд-відповідач не змогли довести, яким чином ці функції були пов'язані із верховними інтересами польської держави. Якщо Верховний суд дійшов висновку про те, що функції, які виконувала заявниця, в певній мірі сприяли здійсненню Польською Республікою своїх суверенних функцій, він спирався лише на назву посади заявниці та на той факт, що Польща послалася на судовий імунітет, не отримавши при цьому будь-яку інформацію, яка б дозволила йому встановити дійсний обсяг компетенцій пані Чудак. Говорячи про важливість, яку могли становити згадані функції для безпеки польської держави — критерій, який був закріплений згодом ст. 11 § 2 г) Конвенції від 2004 р. — ЄСПЛ зазначив, що просте припущення про те, що заявниця в рамках своїх повноважень могла мати доступ до деяких документів або бути свідком конфіденційних телефонних розмов, не є достатнім. У витоках звільнення заявниці та всієї наступної процедури знаходились факти сексуального домагання, які були встановлені литовським омбудсменом з питань рівності можливостей. А подібні факти за своєю природою не могли нести загрози для інтересів польської держави в сфері безпеки. Зрештою, щодо складностей, на які можуть наразитись литовські владні органи під час виконання відносно Польщі можливого вироку литовського суду на користь заявниці, подібні міркування не повинні заважати коректному виконанню положень КЗПЛ. ЄСПЛ дійшов висновку, що, погодившись в цій справі із виключенням, що походить з імунітету держав, та заявивши про відсутність компетенції розглядати позов заявниці, литовські судові органи порушили відносно заявниці саму сутність права на доступ до правосуддя. *Висновок ЄСПЛ:* порушення (одноголосно).

Стаття 41 КЗПЛ: 10 000 євро на відшкодування матеріальних і моральних збитків.

2. Нездатність національної влади ретельно розглянути докази в цивільному провадженні призвела до встановлення ЄСПЛ порушення КЗПЛ у справі

⁵ Конвенція ООН від 2004 р. про судові імунітети держав та їхнього майна. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_e50.

«Carmel Saliba проти Мальти» (заява № 24221/13; рішення від 02.11.16 р.)⁶.

Факти. Пан і пані З. подали позов проти заявника в цивільному провадженні за шкоду, завдану внаслідок пограбування, яке трапилось в їх будинку 5 років тому. Згадуючи минуле, незважаючи на те, що він не зробив це в той час, З. вважає, що він впізнав заявника як одного з грабіжників. Заявник скаржився, що він був позбавлений справедливого судового розгляду всупереч ст. 6 КЗПЛ, оскільки національні суди не звернули увагу на дійсність, достовірність і обґрунтованість наданих доказів.

Право. Стаття 6 § 1 КЗПЛ встановлювала обов'язок судового органу провести відповідний розгляд наданих матеріалів, обґрунтувань і доказів, наведених сторонами. Договірні держави мають більш широкую свободу дій під час розгляду справ стосовно цивільних прав та обов'язків, ніж вони мають під час розгляду кримінальних справ. Проте під час розгляду проваджень, які підпадають під цивільно-правовий аспект ст. 6 КЗПЛ, було необхідно черпати натхнення від підходу до питань кримінального права. Не існувало жодних сумнівів в тому, що в справах, в яких приписувалась цивільна відповідальність за шкоду, завдану через злочинні дії, було вкрай важливо, щоб рішення національних судів були засновані на ретельному оцінюванні наданих доказів і рішення містили відповідні підстави через суворі наслідки, які могли витікати з таких висновків.

Висновки суду першої інстанції були засновані на несумісних свідченнях З. Не були враховані твердження свідків, які викликали сумніви в правдивості його свідчень. В кримінальному контексті несумісність власних заяв свідка, наданих на різних етапах, а також серйозні протиріччя між різними видами свідчень, як правило, викликають серйозні підстави для оскарження довіри до свідка і доказової цінності його або його свідчень. Було вражаючим те, що, наго-

лошуючи на протиріччях З., національний суд не навіть підстав, чому він вважав, що його заяви залишалися достовірними і надійними. Таке міркування було ще більш необхідним з урахуванням того, що встановлення особистості заявника паном З. відбулось лише через п'ять років після пограбування. Висновок ЄСПЛ: порушення (прийняте одностайно).

Стаття 41 КЗПЛ: найбільш відповідною формою компенсації є відновлення провадження на прохання заявника; 10 000 євро відшкодування моральної шкоди; позов щодо відшкодування матеріальної шкоди відхилений.

3. Відмова суду у справах із незначною сумою позову провести судові дебати призвела до встановлення ЄСПЛ порушення КЗПЛ у справі «Põnkä проти Естонії» (заява № 64160/11; рішення від 08.11.16 р.)⁷.

Факти. Заявник, громадянин Фінляндії, був засуджений за вбивство судом Естонії і переданий до Фінляндії для відбування покарання. Проти нього був поданий цивільний позов до судів Естонії. З огляду на незначну суму позову, його розглядали відповідно до спрощеної процедури (справа із незначною сумою позову), та клопотання заявника про судові дебати було відхилене. Під час розгляду справи відповідно до КЗПЛ заявник скаржився, що відсутність судових дебатів позбавила його і двох свідків, яких він бажав покликати, можливості надання свідчень.

Право. Стаття 6 § 1 КЗПЛ. Відповідно до прецедентного права ЄСПЛ в провадженні в суді першої і єдиної інстанції право на «публічний розгляд» за змістом ст. 6 КЗПЛ тягне за собою право на «судові дебати», якщо немає виняткових обставин, які обґрунтовують нехтування такими дебатами. Винятковий характер обставин, які можуть обґрунтовувати нехтування судовими дебатами, по суті, зводиться до характеру питань, які повинні бути вирішені в національному суді (наприклад, якщо справа стосується виключно юридичних чи технічних питань⁸ або не викликає питань факту

⁶ Case of «Carmel Saliba v. Malta». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169057>.

⁷ Case of «Põnkä v. Estonia». JUDGMENT. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168375>.

⁸ У рішенні ЄСПЛ, ухваленому 10.12.09 р. у справі «Куттумель (Koottummel) проти Австрії» (заява № 49616/06), ЄСПЛ постановив, що було порушено ч. 1 ст. 6 КЗПЛ. Ключовий висновок: порушення виявилось у відсутності відкритого розгляду справи про отримання дозволу на працю в адміністративному суді. Відповідно до ст. 41 КЗПЛ ЄСПЛ призначив сплатити заявниці 2 000 євро на відшкодування судових витрат. Обставини справи. Заявниця п. Гітакумарі Куттумель є громадянкою Австрії, народилася в Індії, мешкає у м. Люстено (Австрія), в якому вона разом із кузиною керує рестораном. Заявниця звернулася по отримання дозволу на працю «ключовим працівником» ресторану — шеф-кухарем аюрведичної кухні. У місцевому відділі служби зайнятості їй відповіли, що посада шеф-кухаря не відповідає поняттю «ключового працівника», яке вживалося у законодавстві. Пані Куттумель звернулася до адміністративного суду, заявивши клопотання про відкритий розгляд справи. Вона стверджувала,

чи права, які не можуть бути вирішені відповідним чином на підставі матеріалів справи та письмових зауважень сторін⁹). Сторони в цивільному процесі, окрім абсолютно виняткових обставин, повинні принаймні мати можливість вимагати відкритого слухання справи.

В цій справі в рішенні національного суду надати перевагу письмовій процедурі не був вказаний характер поставлених питань, а також те, чи могли вони розглядатись без проведення слухання. Крім того, незважаючи на те, що захист заявника порушив певні питання факту, в рішенні не було жодного посилання на його прохання прийняти його докази і докази свідків. Незважаючи на те що заявник заявив клопотання про проведення судових дебатів, національний суд по суті не надав жодних підстав для відхилення його клопотання, а лише процитував ст. 404 Цивільно-процесуального кодексу¹⁰ без пояснення того, чому вона була застосовна у справі заявника.

У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що відповідно до ст. 5 Регламенту (ЄС) № 861/2007 Європейського Парламенту та Ради від 11.07.07 р. про створення Європейської процедури для справ з незначною сумою позову — які послужили основою для відповідних положень законодавства Естонії — національний суд був зобов'язаний пояснювати причини такої відмови в письмовій формі. І наприкінці, незважаючи на те,

що ЄСПЛ визнав існування практичної проблеми, яка полягала в тому, що заявник відбував покарання до тюремного ув'язнення в Фінляндії протягом розглянутого проміжку часу, він зазначив, що «заслуховання» заявника не обов'язково повинне було приймати форму дебатів сторін в залі суду в Естонії. Проте не було виявлено, що національний суд розглянув інші альтернативні процедурні варіанти (наприклад, використання сучасних комунікаційних технологій) з метою забезпечення права заявника бути заслуханим в усній формі. Висновок ЄСПЛ про порушення (п'ять голосів проти двох).

Стаття 41 КЗПЛ: 1000 євро відшкодування моральної шкоди; вимоги відшкодування матеріальної шкоди відхилені.

4. Законодавство, яке забороняє працівникам в сфері охорони здоров'я надавати допомогу під час домашніх пологів, не дало підстав ЄСПЛ у справі «Дубска (Dubská) і Крейзова (Krejzová) проти Чехії»¹¹ встановити порушення КЗПЛ.

Факти. Заявники бажали народжувати вдома за допомогою акушерки. Проте відповідно до законодавства Чехії працівники в сфері охорони здоров'я, які надають допомогу під час домашніх пологів, мали ризик дисциплінарної та кримінальної відповідальності. Тому на практиці заявники мали можливість вибору між пологами в домашніх умовах без сторонньої до-

---

що компетентні органи не оцінили правильно поданих доказів та не навели достатніх підстав для своєї відмови. Адміністративний суд відхилив клопотання заявниці про відкритий розгляд справи, відзначивши, що такий розгляд не допоможе у з'ясуванні нових обставин справи. Суд також відмовив заявниці у задоволенні її скарги по суті. У червні 2006 р. це рішення суду було надіслано представнику заявниці. Зміст рішення ЄСПЛ. Спираючись на ст. 6 КЗПЛ, п. Куттюмель скаржилася про відсутність відкритого розгляду її справи в адміністративному суді. ЄСПЛ відзначив, що адміністративний суд, який розглядав справу заявниці, був першою та єдиною судовою інстанцією, уповноваженою вирішувати такі питання. Відтак заявниці повинно було бути надане право на відкритий розгляд справи, а винятком могли бути лише ті провадження, котрі стосувалися вузьких юридичних чи суто технічних питань. Оскільки такі питання не були предметом справи заявниці, адміністративний суд повинен був розглянути заяву п. Куттюмель у відкритому засіданні. Оскільки цього зроблено не було, ЄСПЛ постановив про порушення ч. 1 ст. 6 КЗПЛ. Case of KOOTTUMMEL v. AUSTRIA — [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126155>.

⁹ Case of «Döry v. Sweden». JUDGMENT. 12.11.02 (Application no. 28394/95). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60737>.

¹⁰ Стаття 404 ЦПК надає дозвіл суду, який розглядає цивільний позов із сумою позову, меншою ніж встановлена, провести в порядку письмового провадження, якщо сторона має значні труднощі для того, щоб постати перед судом через тривалість поїздки або іншу поважну причину. Крім того, вона передбачає, що письмове провадження повинне бути скасоване, якщо, на думку суду, особиста присутність сторін є необхідною для встановлення фактів, на яких заснований позов, або якщо сторона, через яку було призначено письмове провадження, заявила клопотання про розгляд справи у судовому засіданні.

¹¹ Case of «Dubská and Krejzová v. the Czech Republic». JUDGMENT. 15 November 2016 (Application no. 28859/11 and 28473/12). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168066>.

помоги або доставленням в лікарню. Перший заявник народила дитину у себе вдома без сторонньої допомоги, в той час як другий заявник народила дитину в пологовому будинку.

У своїх скаргах до ЄСПЛ заявники скаржилися на порушення ст. 8 КЗПЛ, оскільки законодавство Чехії не дозволяло працівникам в сфері охорони здоров'я допомагати їм під час пологів вдома.

У рішенні від 11.12.14 р. Палата ЄСПЛ шістьма голосами проти одного не встановила порушення ст. 8 КЗПЛ¹². 01.06.15 р. справу передали на розгляд Великої палати на вимогу заявників.

Право. Стаття 8 КЗПЛ. Народження дитини є унікальним і делікатним моментом в житті жінки, який охоплює питання фізичної та моральної цілісності, медичної допомоги, репродуктивного здоров'я та захисту інформації, пов'язаної зі здоров'ям. Тому ці питання, у тому числі вибір місця народження, були докорінно пов'язані з приватним життям жінки і підпадали під дію цієї концепції для цілей ст. 8 КЗПЛ.

Справа заявників включала втручання в їх право скористатися допомогою акушерки під час домашніх пологів у зв'язку з загрозою санкцій для акушерок, яким на практиці було заборонено надавати допомогу заявникам в силу дії закону. Це втручання було відповідним до законодавства, і, оскільки воно було створене для захисту здоров'я і безпеки матері та дитини під час і після пологів, воно переслідувало законні цілі захисту здоров'я та прав інших осіб. ЄСПЛ продовжив розглядати питання, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві.

У зв'язку з цим ЄСПЛ встановив, що держава-відповідач повинна була отримати широкі межі розсуду, оскільки (а) справа стосувалася складного питання політики охорони здоров'я, яке вимагало оцінювання національними органами влади експертних і наукових даних про ризики пологів в лікарні та домашніх пологах; (б) були корисними загальні міркування соціальної та економічної політики, в тому числі під час розподілу фінансових коштів, таких як бюджетні ресурси, можливо, повинні бути перенесені із загальної системи пологових будинків на забезпечення основи для домашніх пологів; (с) між державами — членами Ради Європи не було консенсусу, який міг би зменшити

межі розсуду держави на користь надання дозволу на домашні пологи.

ЄСПЛ дійшов висновку, що з урахуванням таких широких меж розсуду втручання в право заявників на повагу до їх приватного життя не було непропорційним. Ризик для матерів і новонароджених був більш високим у випадку домашніх пологів, ніж у випадку пологів в пологових будинках, які були повністю забезпечені персоналом і обладнані належним чином з технічної та матеріальної точок зору, і, навіть якщо вагітність протікала без будь-яких ускладнень (і тому можливо було стверджувати про «низький рівень ризику»), несподівані ускладнення могли виникнути під час пологів, які б вимагали негайного втручання медичного фахівця, наприклад, кесаревий розтин або спеціальна неонатальна допомога. Крім того, пологові будинки могли надати всю необхідну невідкладну медичну допомогу, яка не була можлива у випадку домашніх пологів, навіть за допомогою акушерки (Чеська Республіка не створила систему спеціалізованої невідкладної допомоги для домашніх пологів).

В той час як ЄСПЛ не міг не звернути увагу на той факт, що умови в деяких чеських пологових будинках виявилися сумнівними, ЄСПЛ все одно визнав, що з 2014 р. уряд вжив заходів з метою покращення ситуації. ЄСПЛ запропонував владі Чехії зробити наступний прогрес за допомогою збереження відповідних правових положень під постійним контролем для забезпечення того, щоб вони віддзеркалювали медичні та наукові розробки при повному дотриманні прав жінок в сфері репродуктивного здоров'я, зокрема шляхом забезпечення належних умов для пацієнтів і медичного персоналу в пологових будинках у всій країні.

Висновок ЄСПЛ: відсутність порушення (20 голосів проти 5) КЗПЛ.

5. Так, питання свободи одержання інформації в аспекті відмови влади надати неурядовій громадській організації (далі — НУО), яка проводила відповідне дослідження, імена адвокатів, які були призначені державою як захисники (далі — громадські захисники), і кількість таких призначень, нещодавно стало предметом розгляду *Великої палати ЄСПЛ у справі «Magyar Helsinki Bizottság проти Угорщини» (2016)*, рішення

¹² Case of «Dubská and Krejzová v. the Czech Republic». JUDGMENT. 11.12. 14. Legal Summary. (Application no. 28859/11 and 28473/12). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-10297>.

якої у цій справі відповідно до ч. 1 ст. 44 КЗПЛ є остаточною¹³. У цій справі ЄСПЛ констатував порушення ст. 10 («Свобода вираження поглядів») КЗПЛ.

Коротко про факти. НУО-заявник була заснована в 1989 р. з метою контролю за дотриманням міжнародних стандартів в сфері прав людини в Угорщині і надання відповідного юридичного представництва, навчання і підготовки. В контексті опитування стосовно ефективності системи державного захисту заявник подав запит до різних відділків поліції на отримання імен громадських захисників, які працюють в них, та кількість їх відповідних призначень. Сімнадцять відділків поліції задовольнили запит; ще п'ять надали запитувану інформацію після успішного правового оспорування. Проте заявник не мав успіху в позові проти ще двох відділків поліції, які відмовилися розголошувати запитувану інформацію. Заявник скаржився відповідно до ст. 10 КЗПЛ на те, що відмова національних судів зобов'язати надати запитувану інформацію складала порушення його права на доступ до інформації.

ЄСПЛ в аспекті аналізу ст. 10 КЗПЛ, окрім відповідного національного законодавства Угорщини, досить ретельно проаналізував нормативний зміст міжнародних документів у згадуваній сфері, що, в свою чергу, може за певних обставин слугувати надійною методологічною основою для вирішення аналогічних питань національними судами.

І. Отже, ЄСПЛ звернув увагу на такий аспект, як застосовність та існування втручання. КЗПЛ необхідно тлумачити в світлі правил, передбачених ст. 31 (Загальне правило тлумачення), ст. 32 (Додаткові засоби тлумачення) та ст. 33 (Тлумачення договорів, автентичність тексту яких було встановлено двома або кількома мовами) Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 1969 р.¹⁴, та предмета і мети КЗПЛ в цілому. Звісно, що ЄСПЛ не міг не взяти до уваги загальні міжнародні або національні правові стандарти європейських держав і консенсус, який виник із спеціалізо-

ваних міжнародних документів, а також практику Договорних держав, яка також пропонує певні міркування. І наприкінці, під час тлумачення КЗПЛ, також можливо звернутись за допомогою до додаткових засобів тлумачення, включаючи *travaux préparatoires*¹⁵. У світлі цих принципів ЄСПЛ і визнав за необхідне розглянути питання стосовно того, в якому обсязі право доступу до публічної інформації можливо було б розглядати як таке, яке підпадає під дію ст. 10 КЗПЛ, незважаючи на те, що таке право не було очевидним з тексту цього положення. Національне законодавство в більшості Договорних держав визнавало законне право на доступ до інформації, та існував загальний консенсус стосовно необхідності визнання права особи на доступ до публічної інформації для того, щоб дозволити громадськості ретельно вивчити і сформулювати думку стосовно будь-якого предмета громадського інтересу, в тому числі про порядок функціонування органів державної влади в демократичному суспільстві. Високий рівень консенсусу також був встановлений на міжнародному рівні. Зокрема, право на пошук інформації було чітко гарантоване ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. (далі — Пакт)¹⁶, якою встановлено, що кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Користування передбаченими в п. 2 ст. 19 Пакту правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

¹³ Case of «Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary». JUDGMENT. 8 November 2016 (Application no. 18030/11). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167828>.

¹⁴ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 1969 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_118.

¹⁵ Travaux Préparatoires to the Convention. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/documents/library_travprep_table_eng.pdf.

¹⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043/para0100#o100.

Крім того, існування права на доступ до інформації було підтверджене Комітетом з прав людини ООН (далі — Комітет) в ряді випадків. Так, ЄСПЛ послався на Зауваження загального порядку № 34 щодо ст. 19 Пакту, які висловив Комітет з прав людини під час 102-ї Сесії, яка відбулася у Женеві 11 — 29 липня 2011 р. (далі — Зауваження)¹⁷. Зокрема у п. 18 Зауважень з посиланням на відповідну практику цієї міжнародної організації йдеться про те, що у п. 2 ст. 19 Міжнародного пакту передбачено право на доступ до інформації, наявної у державних органах. До такої інформації відносяться записи в державних органах, незалежно від форми її зберігання, джерел і дати їх реєстрації. Державними органами слід вважати такі органи, які вказані в п. 7 цього Зауваження. До таких органів можуть також належати інші утворення, коли вони виконують державні функції. Як було відзначено раніше, з урахуванням ст. 25 Пакту право на доступ до інформації передбачає також право ЗМІ на доступ до інформації, що стосується державних питань, а також право широкої громадськості отримувати продукцію ЗМІ. Елементи права на доступ до інформації містяться також в інших частинах Пакту. Як Комітет зазначив в своєму зауваженні загального порядку № 16, що стосується ст. 17 Пакту, кожна особа повинна мати право упевнитися в ясній формі, чи міститься в автоматизованих файлах даних інформація особистого характеру, і якщо міститься, то яка і з якою метою. Кожна особа повинна мати також можливість упевнитися, які державні органи або приватні особи чи органи контролюють або можуть контролювати їх файли. Якщо в таких файлах міститься недостовірна інформація особистого характеру або якщо вона збиралася чи оброблялася в порушення положень закону, кожна особа повинна мати право вимагати вилучення цієї інформації. Згідно зі ст. 10 Пакту ув'язнені не позбавляються права на доступ до своєї історії хвороби. У своєму зауваженні загального порядку

№ 32, що стосується ст. 14 Пакту, Комітет виклав різні аспекти права на отримання інформації, якими володіють особи, обвинувачені у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до положень ст. 2 Пакту такі особи повинні отримувати інформацію про свої права, передбачені Пактом в цілому. Згідно зі ст. 27 Пакту прийняття державою-учасником рішень, які можуть поставити під серйозний ризик образ життя і культуру групи меншин, повинно відбуватися на основі обміну досвідом та консультацій з відповідними спільнотами.

Крім того, ст. 42 (Право на доступ до документації) Хартії основних прав Європейського Союзу¹⁸ гарантує громадянам право на доступ до певних документів. А саме, що кожен громадянин або громадянка Європейського Союзу, або будь-яка фізична чи юридична особа, яка проживає чи має офіційно зареєстроване місце перебування в одній з держав-членів, має право доступу до документів Європейського парламенту, Ради та Європейської комісії.

Ухвалення Радою Європи Конвенції про доступ до офіційних документів 18.06.09 р.¹⁹, незважаючи на те, що вона була ратифікована лише сімома державами-членами, вказувало на постійний розвиток в напрямку визнання зобов'язання держави забезпечити доступ до публічної інформації. Натомість для України актуальним залишається Рекомендація Rec (2002) 2 Комітету Міністрів Ради Європи про доступ до офіційних документів (далі — Рекомендація)²⁰. До речі, у Розділі II «Сфера застосування» зазначається, що ця Рекомендація застосовується лише до офіційних документів, які є в розпорядженні органів державної влади. Однак держави-члени мають розглянути в світлі національного законодавства та практики те, наскільки викладені в цій Рекомендації принципи можуть бути застосовані до інформації, що є в розпорядженні органів законодавчої та судової влади. Разом з тим дана Рекомендація не впливає на право доступу

¹⁷ Зауваження загального порядку № 34 Комітету з прав людини ООН щодо ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bangkok.ohchr.org/programme/documents/general-comment-34.aspx>.

¹⁸ Хартія основних прав Європейського Союзу, ухвалена у Ніцці 7 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

¹⁹ Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів, ухвалена 18.06.09 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016805a937b>.

²⁰ Рекомендація Rec (2002) 2 Комітету Міністрів Ради Європи про доступ до офіційних документів, ухвалена Комітетом Міністрів 21.02.02 р. на 784-му засіданні заступників міністрів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r%282002%292.htm>.

або обмеження у доступі, які передбачені в Конвенції про захист осіб з огляду на автоматизовану обробку персональних даних 1981 р.²¹ У разі, якщо мова йде про інформацію, що є в розпорядженні органів судової влади, слід зважати на такий аспект незалежності правосуддя, як свобода від необґрунтованого зовнішнього впливу. А саме, у Проекті доповіді Венеціанської комісії «Про незалежність судової системи — Частина 1: незалежність суддів» з посиланням на п. 63 Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів 2001 р. зазначається, що труднощі полягають в тому, як визначити, що ж становить невиправданий тиск, а також як установити необхідну рівновагу, наприклад, між необхідністю захистити судовий розгляд від перекручування та тиску чи то з боку політичних кіл, чи то з боку ЗМІ або інших джерел, а також як забезпечити відкрите обговорення питань, що мають суспільне значення, серед суспільних кіл і у вільній пресі. Судді повинні погодитися з тим, що вони є публічними фігурами й не повинні бути занадто чутливими або занадто вразливими. КРЄС погодилася з тим, що не потрібно міняти існуючого принципу, але судді в різних державах могли б мати для себе користь зі спільного обговорення й обміну інформацією з конкретних ситуацій²².

З урахуванням наведених факторів ЄСПЛ у справі «*Magyar Helsinki Bizottság*» не вважав, що він був позбавлений можливості тлумачити ст. 10 § 1 КЗПЛ як таку, яка містить право на доступ до інформації. ЄСПЛ визнав, що в інтересах правової визначеності, передбачуваності та рівності перед законом він

не повинен без поважної причини відходити від прецедентів, викладених в попередніх справах. Правова визначеність як елемент верховенства права, крім іншого, покладає на державу обов'язок дотримуватись законів (the laws), які запровадила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед — до його застосування та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку. В свою чергу, рівність перед законом також, як невід'ємна складова верховенства права, означає, що кожна фізична особа є підпорядкованою тим самим законам і жодна фізична особа чи група осіб не мають особливих юридичних привілеїв²³. Водночас ЄСПЛ у своєму рішенні послався, крім низки інших²⁴, й на своє прецедентне рішення, ухвалене ще 26.03.87 р. у справі «*Леандер (Leander) проти Швеції*»²⁵. Нагадаємо, що у справі Леандера використання інформації, що міститься в секретній картотеці поліції при оцінці допуску особи до посади, яка зачіпає питання державної безпеки, не порушило права на приватне життя, регламентоване ст. 8 КЗПЛ. Ненадання такої інформації зацікавленій стороні теж не порушує її права, визнані КЗПЛ щодо свободи вираження або отримання інформації, встановлене ст. 10 КЗПЛ.

Але, оскільки КЗПЛ була перш за все системою захисту прав людини, необхідно також враховувати постійно змінювані умови в Договірних державах, та ЄСПЛ повинен реагувати на будь-яку конвергенцію, яка виникає, стосовно стандартів, яких необхідно досягти. Коротше кажучи, ЄСПЛ у справі «*Магвар*

²¹ Конвенція про захист осіб з огляду на автоматизовану обробку персональних даних 1981 р., яку ратифіковано із заявами згідно із Законом України від 06.07.10 р. № 2438 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_326.

²² Проект доповіді Венеціанської комісії «Про незалежність судової системи — Частина 1: незалежність суддів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JD\(2009\)001-rus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JD(2009)001-rus).

²³ Доповідь схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25 — 26 березня 2011 р.) «Верховенство права» / Право України. — 2011. № 10. — С. 168 — 184.

²⁴ Case of «*Gaskin v. United Kingdom*». 07.07.89 (Application no. 10454/83). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57491>; Case of «*Roche v. the United Kingdom*». 19.10.05 (Application no. 32555/96). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70662>; Case of «*Guerra and others v. Italy*». 19.02.98 (Application no. 116/1996/735/932). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58135>. У цій справі несповіщення населення про ризик, якому воно піддається, і заходи, які необхідно прийняти в разі аварії на прилеглому хімічному підприємстві, порушило право на повагу до приватного і сімейного життя, захищене ст. 8 КЗПЛ.

²⁵ Case of «*Leander v. SWEDEN*». 26.03.87 (Application no. 9248/81). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519>.

Helsinki Bizottság» визнав, що настав час, щоб уточнити класичні принципи щодо зазначеного права. ЄСПЛ, як і раніше, вважає, що «право на свободу одержання інформації в основному забороняє урядові обмежувати людину від отримання інформації, яку інші хочуть або можуть бути готові передати йому.» Крім того, «право на отримання інформації не може бути витлумачено як накладення на державу позитивних зобов'язань зі збору та розповсюдження інформації за своєї власної ініціативи». Також ЄСПЛ вважає, що ст. 10 КЗПЛ не надає індивідууму права доступу до інформації, що знаходиться в розпорядженні державних органів, ані зобов'язує уряд передавати таку інформацію особі. Однак, як вбачається з наведеного вище аналізу, таке право або зобов'язання може виникнути, в першу чергу, коли обов'язок розкриття інформації було накладено рішенням в судовому порядку, що набрало законної сили (що не є проблемою в даному випадку), і, по-друге, в тих випадках, коли доступ до інформації є інструментом для здійснення індивідом свого права на свободу вираження поглядів, зокрема «свобода отримувати і поширювати інформацію», і де його заперечення являє собою втручання в це право (п. 156).

Питання стосовно того, в якому випадку і в якому обсязі відмова в доступі до інформації складала втручання в свободу вираження поглядів заявника, необхідно розглядати в кожній окремій справі та в світлі наступних критеріїв.

1. Мета запиту інформації. Так, ЄСПЛ зазначає: для того, щоб ст. 10 КЗПЛ підлягала застосуванню, необхідно встановити, чи була запитувана інформація насправді необхідною для здійснення свободи вираження поглядів²⁶. Для ЄСПЛ отримання доступу до інформації буде визнано за необхідне, якщо це приховування буде заважати або шкодити здійсненню особою

свого права на свободу вираження поглядів²⁷, в тому числі свободу «одержувати і передавати інформацію та ідеї», відповідно до таких «обов'язків і відповідальності», які можуть впливати з п. 2 ст. 10 КЗПЛ.

2. Характер запитуваної інформації. ЄСПЛ раніше встановлював, що відмова в доступі до інформації являє собою втручання в право заявників на отримання і поширення інформації в ситуаціях, коли запитуваними даними була інформація про кількість осіб, за якими Розвідувальною службою Сербії велося спостереження за допомогою електронних засобів у 2005 р.²⁸, інформація про справу, що знаходилася у провадженні Конституційного суду щодо перевірки конституційності змін, внесених до Кримінального кодексу, що стосуються злочинів, пов'язаних з обігом наркотиків, та така інформація становила суспільний інтерес²⁹, оригінальні документальні джерела, які знаходилися у розпорядженні Міністерства внутрішніх справ Угорщини для законного історичного дослідження про діяльність Угорської служби державної безпеки в 1960-ті роки³⁰, а також інформації про рішення Регіональних комісій по угодах з нерухомістю щодо угод з нерухомістю³¹, та приділяв вагому увагу наявності окремих категорій інформації, яка становить суспільний інтерес. ЄСПЛ підкреслив, що визначення того, що може являти собою предмет суспільного інтересу, буде залежати від обставин кожного конкретного випадку. Суспільний інтерес відноситься до питань, які впливають на громадськість до такої міри, що вона може законно проявляти інтерес до питань, які привертають увагу або які відносяться до них в значній мірі, особливо в тому, що вони впливають на добробут громадян або життя громади. Це також стосується й питань, що здатні породжувати значні суперечки, які торкаються важливої соціальної

²⁶ Case of «Roşianu v. Romania». 04.06.14 (Application no. 27329/06). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144999>.

²⁷ Case of «Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary». 14.04.09 (Application no. 37374/05). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92171>.

²⁸ Case of «Youth Initiative for Human Rights v. Serbia». 25.06.13 (Application no. 48135/06). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120955>.

²⁹ Case of «Kenedi v. Hungary». 26.05.09 (Application no. 31475/05). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92663>.

³⁰ Case of «Kenedi v. Hungary». 26.05.09 (Application no. 31475/05). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92663>.

³¹ Case of «Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung eines wirtschaftlich gesunden land-und forstwirtschaftlichen Grundbesitzes v. Austria». 28.11.13 (Application no. 39534/07). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92663>.

проблеми або які пов'язані з проблемою, щодо якої громадськість буде мати інтерес в отриманні інформації про це. Суспільний інтерес не може бути зведений лише до жаги громадськості до інформації про приватне життя інших людей або бажання аудиторії сенсаційності чи навіть вуайеризму. Для того щоб з'ясувати, чи стосується публікація теми загального значення, необхідно оцінити інформацію в цілому, з урахуванням контексту, в якому він з'являється³².

3. Роль заявника. ЄСПЛ вважає, що важливим фактором є те, чи прагне людина отримати доступ до інформації, про яку йдеться, з метою інформування громадськості у якості «громадського спостерігача». Це не означає, однак, що право на доступ до інформації повинне застосовуватися виключно до НУО та преси. Він підтверджує, що високий рівень захисту поширюється також на академічних дослідників³³ і авторів історичної та іншої публіцистичної літератури з питань, що становлять суспільний інтерес³⁴. ЄСПЛ хотів би також відзначити, що, з огляду на важливу роль, яку відіграє Інтернет в розширенні доступу громадськості до новин та сприяння поширенню інформації³⁵, завдяки своїм функціям блогери і популярні користувачі соціальних медіа можуть бути також віднесені до категорії «громадських спостерігачів», які підпадають під захист ст. 10 КЗПЛ.

4. Чи була інформація готовою і доступною. При ухваленні висновку про те, що відмова в доступі є порушенням ст. 10 КЗПЛ, ЄСПЛ раніше взяв до уваги той факт, що запитувана інформація була «готова і доступна» і не вимагає збору будь-яких даних урядом³⁶. З іншого боку, ЄСПЛ відхилив залежність вітчизняного

уповноваженого органу про передбачувані труднощі збору інформації як підстави для його відмови в наданні заявнику з документами, де такі складнощі були згенеровані власною практикою органу³⁷. В світлі вищезазначеного прецедентного права, а також беручи до уваги формулювання ст. 10 § 1 (а саме, слова «без втручання органів державної влади») КЗПЛ, ЄСПЛ вважає, що факт запиту інформації, яка була готова і доступна, повинен стати важливим критерієм в загальній оцінці того, чи можна розглядати відмову в наданні інформації як «втручання» в свободу «одержувати і передавати інформацію» тією мірою, як вона захищається цим положенням.

ЄСПЛ висловив задоволення тим, що заявник у цій справі бажав скористатися правом передавати інформацію з питань, які складають суспільний інтерес, і прагнув отримати доступ до інформації для досягнення цієї мети, та інформація була необхідна для здійснення права на свободу вираження поглядів. Інформація, запитана заявником-НУО з відповідних відділів поліції, була необхідною для завершення дослідження з питання про функціонування системи громадських захисників, які вона проводить в якості неурядової організації у сфері прав людини для того, щоб внести свій внесок в дискусію з питання, яке представляє очевидний суспільний інтерес. Не існувало жодних підстав для сумнівів в тому, що в дослідженні, про яке йде мова, містилася інформація, яку заявник зобов'язався повідомити громадськості і на отримання якої громадськість мала право, та ЄСПЛ був задоволений тим, що вона була необхідною для виконання заявником цього завдання

³² Case of «Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France». 10.11.15 (Application no. 40454/07). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158861>.

³³ Case of «Kenedi v. Hungary». 26.05.09 (Application no. 31475/05). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92663>; Case of «Başkaya and Okçuoğlu v. Turkey». 08.07.99 (Application no. 23536/94 and 24408/94). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58276>; Case of «Gillberg v. Sweden». § 93 03.04.12 (Application no. 41723/06). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110144>.

³⁴ Case of «Chauvy and Others v. France». § 68 29.06.04 (Application no. 64915/01). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61861>; Case of «Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France». 22.10.07 (Application no. 21279/02 and 36448/02). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82846>.

³⁵ Case of «Delfi AS v. Estonia» 16.06.15 (Application no. 64569/09). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>.

³⁶ Case of «Friedrich Weber v. Germany» 06.01.15 (Application no. 70287/11). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150811>; Case of «Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary» 14.04.09 (Application no. 37374/05). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: .

³⁷ Case of «Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung eines wirtschaftlich gesunden land- und forstwirtschaftlichen Grundbesitzes v. Austria». 28.11.13 (Application no. 39534/07). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92663>.

мати доступ до запитуваної інформації. І наприкінці, інформація була готовою і доступною. Тому мало місце втручання в право, захищене ст. 10 КЗПЛ, яка була застосовна в цій справі.

II. Далі ЄСПЛ розглянув питання, чи було зазначене втручання обґрунтованим. Для того, щоб бути виправданим, втручання в право заявника-НПО на свободу вираження поглядів повинно бути «встановлено законом», «переслідувати одну або кілька законних цілей», зазначених в п. 2 ст. 10 КЗПЛ, і бути «необхідним в демократичному суспільстві».

ЄСПЛ визнав, що втручання було передбачене законом і обмеження свободи вираження поглядів заявника переслідувало законну мету захисту прав інших осіб.

В аспекті, чи було зазначене втручання «необхідним в демократичному суспільстві», ЄСПЛ зазначив наступне. Незважаючи на те що запит складався з особистих даних, він стосувався переважно професійної діяльності в контексті відкритого судового розгляду. У цьому значенні професійна діяльність громадських захисників не могла вважатися приватним питанням. Запитувана інформація не стосувалась дій або рішень громадського захисника, пов'язаних з виконанням завдань як законних представників або консультацій з його клієнтами, а також уряд не продемонстрував, що розголошення запитуваної інформації могло вплинути на здійснення права громадських захисників на повагу до приватного життя за змістом ст. 8 КЗПЛ.

Тому не існувало жодних підстав вважати, що інформація про імена громадських захисників та їх призначення не могла бути повідомленою громадськості за допомогою інших засобів. Інтереси, до яких звертався уряд з посиланням на ст. 8 КЗПЛ, не мали такого характеру і рівня, які могли б стати підставою для початку застосування цього положення і засобів встановлення балансу з правом заявника, гарантованим ст. 10 КЗПЛ.

Предметом дослідження виступала ефективність системи громадських захисників і була тісно пов'язана з правом на справедливий судовий розгляд, одним з основних прав в законодавстві Угорщини і правом першорядної важливості відповідно до КЗПЛ. Тому будь-яка критика або запропоновані вдосконалення служби, які були безпосередньо пов'язані з правом на справедливий судовий розгляд, повинні розглядатися як предмет законного занепокоєння громадськості. ЄСПЛ був задоволений тим, що заявник мав намір сприяти дискусії з питань, яка складає громадський інтерес, і відмова задовольнити запит фактично завдала шкоди внеску в публічне обговорення питання, яке складало загальний інтерес. Незважаючи на те що запитувана інформація стосувалась особистих даних, вона не містила інформацію, яка знаходилась за межами загального надбання. ЄСПЛ дійшов висновку, що, незважаючи на межі розсуду держави, не існувало обґрунтованого співвідношення пропорційності між оскарженим заходом і переслідуваною законною метою.

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

щодо витребування майна з чужого незаконного володіння

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 18.01.17 р. розглянув справу № 6-2723цс16, предметом якої був спір про визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна та за зустрічним позовом про визнання недійсним договору іпотеки і договорів про внесення змін до нього, скасування державної реєстрації права власності, поновлення державної реєстрації права власності на нерухоме майно, витребування майна із чужого незаконного володіння.

ВСУ зробив такий правовий висновок.

Положення ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України¹ не можуть застосовуватись як підстави позову про повернення переданого на виконання недійсного правочину майна, яке було відчужене третій особі. Не підлягають задоволенню позови власників майна про визнання недійсними наступних правочинів щодо відчуження цього майна, які були вчинені після недійсного правочину.

Положення ст. 388 ЦК можуть застосовуватись як підстави позову про повернення майна від добросовісного набувача, якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно, не з їхньої волі іншим шляхом і було відчужене третій особі за умови, що між власником та володільцем майна не існує жодних юридичних відносин.

Таким чином, одночасне пред'явлення ввіндикаційного позову про витребування майна із чужого неза-

конного володіння (позову власника, позбавленого володіння майном, про витребування майна від його володільця) та негаторного позову про визнання правочину недійсним із застосуванням реституції (позову про захист права від порушень, не пов'язаних з позбавлення володіння), тобто **одночасне застосування ст. 216 і 338 ЦК, є помилковим, оскільки ввіндикаційний і негаторний позови вважаються взаємовиключними.**

Крім того, права особи, яка вважає себе власником майна, підлягають захисту шляхом задоволення позову до володільця з використанням правового механізму, установленого ст. 1212 ЦК, у разі наявності правових відносин речово-правового характеру безпосередньо між власником та володільцем майна.

Такий спосіб захисту можливий шляхом **застосування кондикційного позову**, якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 1212 ЦК, які дають право витребувати в набувача це майно.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/6D9346F255AC4E16C22580C9003C89B0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6D9346F255AC4E16C22580C9003C89B0)

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

щодо стягнення коштів за договорами позики

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 18.01.17 р. розглянув справу № 6-2789цс16, предметом якої був спір про стягнення коштів за договорами позики.

ВСУ зробив такий правовий висновок.

Відповідно до ст. 1046 ЦК за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші

речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості. Договір позики є укладеним з моменту передання грошей або інших речей, визначених родовими ознаками.

Частиною 1 ст. 1049 ЦК встановлено, що за договором позики на позичальникові лежить обов'язок

¹ Далі за текстом — ЦК.

повернути суму позики у строк та в порядку, що передбачені договором.

Згідно із ч. 2 ст. 1047 ЦК на підтвердження укладення договору позики та його умов може бути представлена розписка позичальника або інший документ, який посвідчує передання йому позикодавцем визначеної грошової суми або визначеної кількості речей.

Статтю 202 ЦК визначено, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми (договори).

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 207 ЦК (у редакції, чинній на час укладення договору позики) правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами). Правочин, який вчиняє юридична особа, підписується особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства, та скріплюється печаткою.

Договір позики є двостороннім правочином, а також одностороннім договором, адже після його

укладення всі обов'язки за договором позики, у тому числі повернення предмета позики або відповідної кількості речей того ж роду й такої ж якості, несе позичальник, а позикодавець набуває за цим договором тільки права.

За своєю суттю розписка про отримання в борг грошових коштів є документом, який видає боржник кредитору за договором позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання від кредитора певної грошової суми або речей.

Отже, досліджуючи боргові розписки чи договори позики, суди повинні виявляти справжню правову природу укладеного договору, а також надавати оцінку всім наявним доказам і залежно від установлених результатів — робити відповідні правові висновки.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/6516C7206FF51E07C22580CA002B05AF](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6516C7206FF51E07C22580CA002B05AF)

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

щодо стягнення трьох процентів річних та інфляційних витрат

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 01.02.17 р. розглянув справу № 6-1957цс16, предметом якої був спір про стягнення трьох процентів річних та інфляційних витрат.

ВСУ зробив такий правовий висновок.

Визначаючи наявність підстав, передбачених ст. 201 Цивільного процесуального кодексу України², за яких провадження у справі підлягає обов'язковому зупиненню, суд повинен, зокрема, враховувати, що така підстава для зупинення провадження у справі, визначена у п. 4 ч. 1 цієї статті, застосовується у тому разі, коли в іншій справі можуть бути вирішені питання, що стосуються підстав, заявлених у справі вимог,

чи умов, від яких залежить можливість її розгляду.

Згідно з ч. 1 ст. 157 ЦПК суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі.

Межі зупинення провадження у справі не повинні призводити до зменшення розумного строку розгляду справи.

Пунктом 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованої Законом України від 17.07.97 р. № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», визначено, що кожен

² Далі за текстом — ЦПК.

має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Розумність тривалості судового розгляду має визначатися з огляду на обставини справи та наступні критерії: складність справи, поведінка заявника та компетентних органів, а також важливість предмета

позову для заявника у справі (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фрідлендер проти Франції»).

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/63509DC8463DE6F7C22580C7002BF6BC](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/63509DC8463DE6F7C22580C7002BF6BC)

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ

щодо стягнення одноразової грошової допомоги

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 01.02.17 р. розглянув справу № 6-2711цс16, предметом якої був спір про стягнення одноразової грошової допомоги.

ВСУ висловив таку правову позицію.

Зобов'язання у зв'язку з безпідставним набуттям майна виникають за наявності трьох умов: набуття або зберігання майна; набуття або зберігання майна за рахунок іншої особи; відсутність правових підстав для такого набуття чи зберігання або припинення таких підстав згодом.

За наявності певних обставин законодавець вважає недоцільним повертати майно одній особі, навіть якщо інша особа набула таке майно за відсутності правових підстав.

Так, відповідно до ст. 1215 ЦК не підлягає поверненню безпідставно набуті: 1) заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом,

іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, але за умови відсутності: а) рахункової помилки з боку платника; б) недобросовісності з боку набувача; 2) іншого майна, якщо це встановлено законом.

Суди зазначених вимог закону не врахували, належним чином не з'ясували та не дали оцінки діям відповідача, який, отримавши грошову допомогу, оскаржив наказ, на підставі якого вона була виплачена.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/25891198A75510EFC22580C9002BA9AF](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/25891198A75510EFC22580C9002BA9AF)

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

щодо стягнення грошової суми за договором купівлі-продажу квартири

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 08.02.17 р. розглянув справу № 6-1905цс16, предметом якої був спір про стягнення грошової суми за договором купівлі-продажу квартири.

ВСУ зробив такий правовий висновок.

Відповідно до ст. 169 ЦК УРСР, чинної на час укладення сторонами спірних договорів, грошові зобов'язання повинні бути виражені й підлягають оплаті в національній валюті. Вираження і оплата грошових

зобов'язань в іноземній валюті допускаються лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

Згідно зі ст. 99 Конституції України та ч. 1 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»³ валюта України є єдиним законним засобом платежу на території України, якщо інше не передбачено Декретом, іншими актами валютного законодавства.

Закон передбачає обов'язкове здійснення платежів на території України в національній валюті, однак він не забороняє використання в обчисленні розміру грошових зобов'язань іноземної валюти або інших розрахункових величин.

Згідно із ч. 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК цей Кодекс застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності (з 01.01.04 р.). Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності ЦК, його положення застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності.

Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом (ч. 1 і 2 ст. 192 ЦК).

Такими випадками є ст. 193, 524 та 533 ЦК, Закон України від 16.04.91 р. № 959 «Про зовнішньоекономічну діяльність», Декрет, Закон України від 23.09.94 р. № 185/94 «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті».

За змістом ч. 1 і 2 ст. 533 ЦК грошове зобов'язання має бути виконане в гривнях. Якщо в зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

Якщо у договорі передбачено інший порядок, суду слід з'ясувати сутність такого визначення.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1553BFB1003370C3C22580C6004257BB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1553BFB1003370C3C22580C6004257BB)

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ

щодо визнання іпотеки припиненою та зобов'язання вчинити певні дії

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 08.02.17 р. розглянув справу № 6-2560цс16, предметом якої був спір про визнання іпотеки припиненою та зобов'язання вчинити певні дії.

ВСУ висловив таку правову позицію.

Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом. Зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином (ст. 598 і 599 ЦК).

Оскільки забезпечені іпотекою зобов'язання за договором кредиту виконано в повному обсязі, то зобов'язання за договором іпотеки, які є похідними від кредитного договору, припиняються.

Висновки судів про те, що існують не виконані перед банком зобов'язання за іпотечним договором у вигляді несплаченої іпотекодавцем суми штрафу, суперечать вищезазначеним вимогам закону.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/31C8A1C05E8BA479C22580D0002A23B1](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/31C8A1C05E8BA479C22580D0002A23B1)

³ Далі за текстом — Декрет.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВССУ

щодо неправильного встановлення характеру спільних правовідносин та застосування відповідної норми права

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ 08.02.17 р. розглянув справу № 732/259/16-ц про відшкодування майнової та моральної шкоди.

ВССУ дійшов висновку, що неправильне встановлення характеру спільних правовідносин та застосування відповідної норми права потягло за собою скасування судового рішення.

Апеляційний суд, відмовляючи в задоволенні позову про відшкодування майнової та моральної шкоди, виходив із того, що позивачем не доведено наявності вини відповідачів у завданні йому шкоди виходячи з деліктних правовідносин.

Колегія суддів ВССУ не погодилась з таким висновком апеляційного суду.

Судом встановлено, що між жителями села тривалий час існує усна домовленість (колективна угода) про спільне випасання належної їм великої рогатої худоби в одній череді, яке здійснюється власниками корів почергово на місцевих пасовищах, згідно з якою сім'я (господарство) повинна відпасти колективну худобу за встановленим графіком.

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 7 ЦК цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 ЦК цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

За змістом ст. 6, ч. 1 ст. 627 і ст. 629 ЦК сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та спра-

ведливості; договір є обов'язковим для виконання сторонами.

За положеннями ст. 614 ЦК особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх належних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язань. Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання.

Таким чином, між власниками великої рогатої худоби, зокрема й сторонами у справі, виникли зобов'язальні правовідносини щодо спільного випасання належної їм великої рогатої худоби, яке саме по собі включає і обов'язок по збереженню худоби на час її випасу, тобто спільна діяльність (ст. 1130 ЦК), а не деліктні правовідносини.

Проте апеляційний суд не врахував, що відповідно до усної домовленості про випас корів у спільній череді почергово відповідачі, прийнявши на себе обов'язок щодо збереження худоби на час випасу, не проявили турботливості та обачності, найнявши інших осіб, які виконують допоміжну роль в умовах випасання худоби за визначеною черговістю, не перевірили, чи такі дії відповідачів є належним виконанням ними зобов'язання щодо випасу стада корів.

При цьому відповідачі не позбавлені права регресної вимоги до осіб, яким передоручили випас корів (ч. 1 ст. 1191 ЦК).

Не може залишатись в силі й рішення суду першої інстанції, оскільки, вирішуючи питання про призначення справи до судового розгляду, суд в обов'язковому порядку не з'ясував характер спірних правовідносин, не вирішив питання про уточнення позовних вимог щодо наявності договірних правовідносин (договір про спільну діяльність), а не деліктних, у тому числі, чи підлягає відшкодуванню моральна шкода у договірних правовідносинах.

Так, у п. 1 ч. 6 ст. 130 ЦПК передбачено: якщо спір не врегульовано у порядку, визначеному ч. 3 цієї статті, суд уточнює позовні вимоги.

Частиною 3 ст. 335 ЦПК передбачено, що суд не обмежений доводами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.

Вирішуючи спір, суди зазначених вимог закону не врахували, у порушення вимог ст. 212 — 214, 316 ЦПК не з'ясували належним чином фактичних обставин справи щодо заявлених вимог; які правовідносини сторін впливають з установлених обставин та яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин; не дали належної правової оцінки зібраним у справі доказам, що має суттєве значення для правильного вирішення спору.

За таких обставин, коли фактичні обставини для правильного вирішення справи не встановлені, судові рішення не можуть вважатись законними і обґрунтованими та в силу ст. 338 ЦПК підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції, під час розгляду якої суду належить урахувати викладене, дати відповідну правову оцінку доводам і запереченням сторін та ухвалити судові рішення відповідно до установлених обставин і вимог закону.

З оглядом вказаного рішення можна ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду за посиланням:

http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/nepравilne_vstanovlennja_harakteru_spilnih_pравovidnosin_ta_zastosuvannja_vidpovidnoji_normi_pрава_p.html

Із повним текстом ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у цій справі можна ознайомитися у Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64681313>

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВССУ

щодо перегляду рішення у зв'язку

з нововиявленими обставинами

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ 01.02.17 р. розглянув справу № 211/6624/13-ц про стягнення заборгованості.

ВССУ дійшов висновку, що неналежний розгляд заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами спричинив порушення права особи на справедливий суд.

Судові процедури повинні бути справедливими, особа безпідставно не може бути позбавлена права на справедливий суд, оскільки це є порушенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Суд апеляційної інстанції, погодившись із висновком суду першої інстанції та визнаючи неподаною заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, виходив із того, що заявник у наданий йому строк не усунув недоліків заяви, а саме не зазначив, коли

він дізнався про відкриття або встановлення нововиявлених обставин.

Колегія суддів ВССУ не погодилася із таким висновком судів, зазначивши наступне.

Відповідно до ч. 1 ст. 361 ЦПК заяви про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами можуть бути подані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, протягом одного місяця з дня встановлення обставини, що є підставою для перегляду.

При цьому заява про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами з підстави, передбаченої п. 1 ч. 2 ст. 361 ЦПК, може бути подана не пізніше трьох років з дня набрання судовим рішенням законної сили. У разі, якщо така заява подана до суду після закінчення цього строку, суд відмовляє у відкритті провадження за нововиявленими обставинами незалежно від поважності причини пропуску цього строку.

Судом встановлено, що заявник, звертаючись до суду із заявою про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами рішення суду, зазначив про те, що він з поважних причин не був присутнім у судовому засіданні під час ухвалення рішення судом першої інстанції, оскільки брав участь в антитерористичній операції на Сході України та перебував у полоні, що вважав поважною причиною для поновлення строку на перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Крім того, апеляційний суд, погодившись з висновком суду першої інстанції про те, що заявник у наданий йому строк не усунув недоліків заяви, одночасно зазначив про пропущення заявником строку на звернення до суду із заявою

про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами рішення суду першої інстанції, залишивши поза увагою те, що дане питання не було предметом розгляду в суді першої інстанції. Цим самим апеляційний суд фактично перешкодив заявнику в подальшому заявляти клопотання про поновлення пропущеного строку.

З оглядом вказаного рішення можна ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду за посиланням: <http://sc.gov.ua/ua/>

Із повним текстом ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у цій справі можна ознайомитися у Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64593537>

Складна комунікація: як пережити та перемогти

Олексій Зімовін, практикуючий психолог

Конфлікти, непорозуміння та скандали — ось складові практики будь-якої особи, якій доводиться спілкуватися з іншими! Адже вона має враховувати інтереси всіх, інтереси різні, що часто суперечать один одному, деколи несумісні. Що робити, якщо ви розумієте, що розмова обіцяє бути складною, неприємною, пройде на підвищених тонах, попусе вам нерви і змусить пити валеріанку? Читайте нашу статтю та вдосконалюйте свої навички захисту від неприємних психологічних впливів.

ЩО ТАКЕ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ

Усі ми люди, усі ми живемо в суспільстві, а отже, перебуваємо у зв'язку з іншими людьми та цілими групами. Ми впливаємо одне на одного. Інколи цей вплив стає конструктивним, допомагаючи нам досягати спільних цілей, розвиватися, домовлятися, інколи — деструктивним, руйнуючи відносини, викликаючи негативні емоційні стани. Психологічний вплив — процес та результат зміни поведінки, почуттів, думок тощо однієї людини іншою у їх взаємодії.

Усі види психологічного впливу можна розподілити на конструктивні (такі, при яких реалізується принцип співпраці), спірні та деструктивні (при яких враховуються лише інтереси того, хто здійснює вплив).

До конструктивних видів впливу відносять переконання та самопросування. До спірних — навіювання, зараження, пробудження імпульсу до наслідування, формування прихильності, прохання, примушення. До деструктивних — деструктивна критика, ігнорування, маніпуляція. Деструктивний комунікативний вплив — це такі слова чи дії складної у спілкуванні людини, що самі по собі (без наявності об'єктивної проблеми) викликають негативні емоційні стани (тревоги, роздратування, безпомічності тощо) у співрозмовника та перешкоджають установленню відносин співпраці.

Усі види психологічного впливу з визначенням їх суті та способів, за допомогою яких вони розгортаються, представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Види психологічного впливу (за О. В. Сидоренко)

Вид	Сутність	Засоби
Переконання	Свідомий вплив на співрозмовника з метою змінити його точку зору	— пред'явлення чітких, зрозумілих співрозмовнику аргументів; — отримання згоди на кожному кроці доказування
Самопросування	Відкритий прояв свідчень власної компетентності та кваліфікації	— демонстрація своїх можливостей; — пред'явлення дипломів, офіційних відгуків, друкованих робіт тощо; — розкриття своїх цілей; — формулювання своїх умов

Вид	Сутність	Засоби
Навіювання	Неаргументований вплив з метою зміни стану людини і схильності до певних дій	— авторитет; — впевненість; — чітке, спокійне мовлення; — особливості ситуації; — схильність партнера
Зараження	Передавання свого стану іншому	— енергетика поведінки; — артистизм; — інтрига; — погляд та дотики
Пробудження імпульсу до наслідування	Здатність викликати прагнення бути подібним до себе	— популярність; — демонстрація майстерності; — приклади доблесті, милосердя, служіння ідеї; — новаторство; — модна поведінка; — заклик до наслідування
Формування прихильності	Розвиток у співрозмовника позитивного ставлення до себе	— прояви власної незвичайності та привабливості; — висловлення позитивних суджень про співрозмовника; — наслідування йому; — надання послуги
Прохання	Звернення із закликом задовольнити власну потребу чи бажання	— ясні та ввічливі формулювання; — повага права на відмову
Примушення	Вимога виконувати розпорядження, підкріплена відкритими або завуальованими погрозами	— оголошення жорстко визначених термінів або способів виконання роботи без пояснень чи обґрунтувань; — накладення заборон і обмежень, що не підлягають обговоренню; — залякування можливими наслідками; — загроза покаранням, у найбільш грубих формах — фізичною розправою
Деструктивна критика	Висловлення зневажливих або образливих суджень про особистість людини та/або агресивний осуд, зневага або осміяння її вчинків	— приниження особистості; — висміювання того, що людина не може змінити: зовнішності, походження, тембру голосу; — висловлення справедливих критичних зауважень людині, що їй так пригнічена невдачею
Ігнорування	Умисна неувважність по відношенню до партнера	— демонстративне пропускання слів партнера повз вуха; — невиконання обіцянок або запізнення; — мовчання і відсутній погляд у відповідь; — раптова зміна теми розмови
Маніпуляція	Приховане спонукання до переживання партнером певних станів, прийняття рішень і виконання дій, необхідних для досягнення власних цілей	— порушення особистого простору; — уповільнення або прискорення темпу розмови; — піддражнюючі висловлення; — підбиваючі висловлення; — «невинний обман», введення в оману; — перебільшена демонстрація власної слабкості; — «невинний» шантаж

Чому переконання конструктивне? Тому що ви чітко та раціонально, відкрито пояснюєте співрозмовнику свою позицію і переконуєте його розділити її. Чому самопросування конструктивне? Знову ж таки ви відкрито заявляєте про свою компетентність, завжди готові підтвердити її.

Так само однозначна й деструктивність суто деструктивних способів. Деструктивна критика здатна тільки зруйнувати відносини. Уявіть собі співробітницю, яка спізнюється, тому що в неї сильно хворіє дитина, і перед роботою їй необхідно було заїхати до лікарні. Тільки-но вона переступає поріг, як керівник починає сварити її: «Ви взагалі не здатні приходити вчасно! Що у вас з навиками управління часом? І коли буде готовий звіт?!» Те, що в іншій ситуації могло б бути звичайною критикою, у ситуації пригнічення людини вже наявними невдачами стає деструктивним. Ігнорування як демонстрація своєї неуваги до партнера є однією із найстрашніших образ у нашій культурі. Маніпуляція також є відверто деструктивною.

А що ж із спірними видами впливу? Їх конструктивність/деструктивність залежатиме від мети того, хто їх втілює. Так, зараження відчаєм клієнта, звичайно, є

деструктивним для комунікації. А ось зараження впевненістю, що йде від адвоката і передається клієнтам, може бути конструктивним фактором допомоги.

Примус може образити співрозмовника і зруйнувати відносини з ним, а може бути єдиним способом змусити його зробити щось в повному обсязі і своєчасно. Наприклад: «Пане, якщо ви не будете прислухатися до моїх рекомендацій, я не буду нести відповідальність за результат справи!» З одного боку, це примус, з використанням погроз, він дійсно, швидше за все, зробить комунікацію неприємною, а з іншого — що робити, якщо людина інакше ніяк не хоче розуміти?

А прохання? Здавалося б, адже так конструктивно — просто попросити зробити щось. А тепер уявімо, що приходять до вас клієнт і каже: «Будь ласка, зробіть мені скидку. А то мені так важко! У мене троє дітей і батьки хворіють. А живемо ми у квартирі комунальній...» А що ви можете зробити? Швидше за все, нічого, доведеться відмовляти, але ж на душі буде гидко. Тож будь-який спірний вид впливу може легко перетворитися з конструктивного в деструктивний. Як же протистояти кожному з видів впливів конструктивно? Відповідь дає табл. 2.

Таблиця 2

Засоби протидії психологічному впливу (за О. В. Сидоренко)

Вид впливу	Конструктивна протидія	Деструктивна протидія
Переконання	Контраргументація	Ігнорування Примушення Деструктивна критика Маніпуляція
Самопросування	Конструктивна критика Відмова	Деструктивна критика Ігнорування
Навіювання	Конструктивна критика Енергетична мобілізація Ухилення	Деструктивна критика Маніпуляція Примушення Ігнорування
Зараження	Конструктивна критика Енергетична мобілізація Ухилення	Деструктивна критика Маніпуляція Примушення Ігнорування
Пробудження імпульсу до наслідування	Творчість Конструктивна критика Ухилення	Деструктивна критика Ігнорування
Формування прихильності	Конструктивна критика Ухилення Енергетична мобілізація	Деструктивна критика Ігнорування

Вид впливу	Конструктивна протидія	Деструктивна протидія
Прохання	Відмова Ухилення	Деструктивна критика Ігнорування
Примушення	Конфронтація	Деструктивна критика Маніпуляція Примушення у відповідь Ігнорування
Деструктивна критика	Психологічна самооборона Ухилення	Деструктивна критика у відповідь Маніпуляція Примушення Ігнорування
Ігнорування	Психологічна самооборона Творчість	Ігнорування у відповідь Маніпуляція
Маніпуляція	Конструктивна критика Конфронтація	Зустрічна маніпуляція Деструктивна критика

Розглянемо суть кожного із способів конструктивної протидії впливу.

1. Конtrarгументація — аргументована відповідь на спробу переконання, що спростовує або оскаржує доводи співрозмовника. Використовувати контраргументацію — означає зазастися системою чітких аргументів і викласти їх співрозмовнику відверто. Тільки-но ви розумієте, що вас намагаються переконати в чомусь, спираючись на факти, ви можете переконати його, спираючись на сильніші факти. «Давайте не проводитимемо конференцію щороку, адже на це йде багато ресурсів!» — намагається переконати вас співрозмовник. «Давайте, вона проходить щороку, адже це питання нашого престижу, іміджу і стимулює наш рух вперед», — конструктивно контраргументуєте ви. А ось якби ви у відповідь на слова співбесідника демонстративно позіхнули, пригрозили в разі відмови від організації конференції втратою вашої прихильності, почали критикувати здібності до планування і нездатність зрозуміти елементарні речі (це ж престиж!), або навпаки, спробували підбурити його маніпулятивно («Ви що ж, не можете навіть і конференції організувати, добродію?»), швидше за все, ваше спілкування стало б деструктивним, складним і неприємним.

2. Конструктивна критика — підкріплене фактами обговорення цілей, засобів або дій співрозмовника і обґрунтування їх невідповідності цілям, умовам і вимогам. Конструктивна критика — дуже важливий спосіб протистояння впливу. Вона допомагає нам і призупинити людину, зайняту нереалістичним самопросуванням («Зачекайте, ви кажете, що вам як

педагогу видніше, але у вас же немає педагогічної освіти!»), і не піддатися навіюванню («Чому це я вже готовий прийняти рішення на його користь? Він зараз зі мною так тихо, спокійно розмовляв, був авторитетний і впевнений у собі. Не піддаватимуся, подумаю ще.»), і зараженню («Звідки в мене ця емоція?»), і формуванню прихильності («Чому я раптом так добре ставлюся до цієї людини? Вона ж погано працює.»). Загалом, здорова критичність дуже допомагає в ситуації складного спілкування. І уявимо, що у відповідь на хвастощі іншого ви б відповіли деструктивною критикою («Розпустив тут хвіст як павич!»). Спілкування явно стало б іще важчим.

3. Енергетична мобілізація — опір спробам вселити або передати певний стан, відношення, намір або спосіб дій. Коли ви розумієте, що вам намагаються щось навіяти, коли виникають якісь не ті емоції, нагадайте собі про те, що у вас є сили протистояти, що ви можете чинити опір. Стисніть кулаки, відчуйте себе впевненіше.

4. Творчість — створення нового, що нехтує впливом зразка, прикладу або моди чи долає його. Будь-який маніпулятор або інший деструктивний співрозмовник у спробі вплинути на вас спиратиметься на ті відомості про вас, які він зміг зібрати, на той образ, який склався у вашій голові. Просто поведіться у спосіб, відмінний від цього образу, несподівано, і вплив не відбудеться. Вас ігнорують? Поплескайте в долоні або дмухніть людині в обличчя. Вам захотілося бути на когось схожим? Знайдіть щось унікальне в собі. Не наслідуйте того, хто прийшов до вас, навіть якщо

він дуже великий. Маніпулятор вимагає від вас чогось прямо зараз, знаючи, що ви людина слова і дуже обов'язкові, і оперативні, скажіть, що зараз ви не в настрої підписувати його папери.

5. Ухилення — прагнення уникати будь-яких форм взаємодії зі співрозмовником, у тому числі випадкових особистих зустрічей і зіткнень. Психологи часто говорять про ухилення зневажливо. Мовляв, немає такої проблеми, яку не можна було б вирішити, поговоривши. Насправді зрозуміло, що це не так. Інколи співрозмовник настільки деструктивний, що краще з ним узагалі не зустрічатися. Так, Далай Ламу одного дня запитали, чи не боїться він ходити один без охорони, адже на нього можуть напасти розбійники. Він відповів, що не боїться, оскільки він та розбійники існують на різних рівнях реальності і навіть якщо вони фізично йтимуть поруч, то просто не помітять його. Ухилення дозволяє нам не зустрічатися з суггесторами (тими, хто здійснює вплив), не спілкуватися з тими, хто давить авторитетом або намагається щосили викликати симпатію, дозволяє не слухати критику, що нас руйнує, настільки вона неприємна. Загалом, зрозуміло, що спосіб — робочий, радикальний і ефективний. Інша розмова — зрозуміло, що якщо я відхилився від контакту, то й налагодити комунікацію з цією людиною не вийде. А раптом вона мені потрібна?

6. Психологічна самооборона — застосування мовних формул і інтонаційних засобів, що дозволяють зберегти присутність духу і виграти час для обмірковування подальших кроків в ситуації деструктивної критики, маніпуляції або примушення. «Мені потрібно подумати», «Я не хочу зараз приймати остаточне рішення», «З цим питанням я зачекаю», — ось хороші слова для психологічної самооборони. Дійсно, будь-який складний співрозмовник вас квапитиме, вимагатиме вирішити все негайно. Ось тільки робити цього ні в якому разі не можна! Беріть паузу, переносьте зустріч, відкладайте. Це хороший спосіб не робити нічого такого, про що довелось б потім пошкодувати.

7. Конфронтація — відкрите і послідовне протиставлення своєї позиції і своїх вимог. Інколи потрібно бути готовим посперечатися, зазначити, що ви не згодні із співбесідником у цьому питанні і ніколи не погодитесь. Цей спосіб вимагає деякої впевненості в собі, але він незамінний у тих ситуаціях, коли вас намагаються змусити зробити щось, погрожуючи вам, або маніпулюють, щоб усе одно досягти бажаного. Від-

верте розкриття своєї позиції та позиції співрозмовника, які протиставляються одна одній, приголомшує як нападаючого на вас тирана, який намагається погрожувати та залякувати, так і ласкавого та грайливого маніпулятора.

8. Відмова — вираження своєї незгоди виконати прохання. Казати «ні» — один з найважливіших навиків сучасної людини. Визнайте своє право не тільки не могли виконати чиесь прохання, а й не бажати робити це. Урахуйте: ви можете просто не хотіти і часто цього достатньо. Кожен з нас має право на «ні». Тим більше якщо прохання побудоване маніпулятивно, з посипанням голови того, хто просить, попелом або, навпаки, з виставлянням своєї значущості через самопросування. Згадується один завідувач, не говоритимемо чого, який, коли йому було щось потрібно від іншої людини, не його підлеглого, після прохання додавав: «Адже це Я вас прошу!» З акцентом на слово «Я», звичайно ж. Такій людині можна тільки твердо відповісти «ні». Інакше його прохання не закінчатся ніколи і будуть тільки зростати.

Які є у світі конкретні техніки психологічного захисту від деструктивного впливу? Зараз розповімо!

ПСИХОЛОГІЧНЕ АЙКІДО

Почнемо з невеликого, манесенького навіть, теоретичного шматочка. Відповідно до концепції транзактного аналізу Е. Берна у спілкуванні кожен з нас може займати три позиції відносно співрозмовника: батька, дорослого чи дитини (див. рис. 1 та рис. 2). З батьківської позиції партнер по спілкуванню критикується, опікається, пригнічується, тобто сам ставиться у позицію дитини. З позиції дитини зручно просити, підкорюватись, демонструвати власну безпомічність, перекладати відповідальність, вередувати, а отже, партнер ставиться у позицію батька. З позиції дорослого вибудовується рівноправна комунікація: відбуваються раціональний аналіз проблем та пошук їх вирішення. Зрозуміло, що як позиція зверху (батьківська), так і знизу (дитяча), якщо їх займають співрозмовники, не сприяють конструктивній комунікації, можуть викликати негативні почуття та виступати формами деструктивного комунікативного впливу. Наприклад, людина розігрує істеріку, плаче (дитяча позиція), аби щось випросити, або, навпаки, — погрожує, критикує (батьківська позиція), щоб налякати вас та схилити до якихось дій.

М. Ю. Літвак, спираючись на ідею Е. Берна — доки напрями комунікації залишаються паралельними (рис. 1), вона продовжується та не набуває конфліктного характеру — сформулював свій принцип амортизації, розробив систему психологічного айкідо. Важливо: якщо транзакції перехрещуються, виникає конфлікт (рис. 2). Наприклад, доки один керує, а інший підкорюється — транзакції паралельні, один займає позицію батька, інший — дитини. Але якщо обидва захочуть керувати — виникне конфлікт.

Наведемо і конкретну ситуацію. Керівник говорить підлеглому: «Як вам не соромно, ви не подали звіт своєчасно!» Він займає позицію батька. Підлеглий відповідає: «Так, мені дуже соромно, зараз усе виправлю». Він відповідає з позиції дитини. Комунікація підтримується.

А інший підлеглий на аналогічне зауваження керівника відповідає: «Це вам повинно бути соромно! Не можете навіть чітко поставити завдання, визначити строки, і взагалі!» Він також займає батьківську позицію, соромить свого начальника, а отже, конфлікт виникне і він буде дуже емоційним. Начальник викрикнує: «Та як ви смієте зі мною так розмовляти!» Підлеглий: «На себе поглянь!» Начальник: «Звільню гада!» Загалом, що буде далі, якщо ніхто з них не застосує принцип амортизації або психологічного айкідо, навіть не хочеться думати. У чому ж суть цього принципу?

Визначте напрям комунікації партнера (зверху/знизу) та відповідайте з відповідної позиції, підлаштуйтеся до його повідомлення. Якщо він поводить себе як батько, відповідайте як дитина, він як дитина — ви як батько. А після цього переведіть розмову у простір дорослих, тобто ділових, рівних відносин.

Наприклад, він каже: «Ви повинні мені допомогти! Негайно!» Ви йому спокійно: «Звісно, повинен. А в чому власне справа?» Він: «Мені так погано, все життя руйнується, я такий нещасний, тільки ви можете про мене попідклубатися...» Ви: «Так давайте попідклубюсь. А що власне сталося?»

Давайте трохи потренуємося у визначенні позиції, яку займає співбесідник.

Ось такий приклад, з реального життя:

«Ох, я бідний-нещасний, як мені погано! Мені постійно не щастить. Ви маєте мені допомогти. Тільки ви можете мене врятувати!

Не залишайте мене у цій скруті, у цьому важкому становищі.

Ну що ж ви не кидаєтесь мені допомогти?! Га?

Чом би вам не виділити мені трошки грошей?

Як це ні? Та ви подивіться на мене! Як мені погано! Як складно! Я не можу так більше жити!

А що буде, якщо я скою самогубство? Тут і зараз! На цьому самому місці!

Пожаліть мене нещасного! Мені треба діточок годувати. В мене кіт хворіє.

Ну грошей якихось дайте чи допомогу якусь.

Чому ви такий суворий? І зовсім мене не жалієте. Як же я буду без вашої допомоги? Такий я безпорадний!

Все тіло в мене болить, хвороба на хворобі. Дивіться, як я кашляю: кхе-кхе-кхе. Все в мене в очах темніє, а ви ж нічого не робите!

Помираю...

Врятуй, батько! Спаси! Пожалій мене!»

Отже, яку позицію займає співрозмовник? Правильно, позицію дитини. Він перекладає на вас свою відповідальність, вимагає співчуття, турботи, прибуднюється... Щоб «розрулити» цю ситуацію, вийти на конструктив, діятимемо за алгоритмом. Отже, відповісти спочатку ми йому повинні з позиції батька, а вже потім переводити розмову на рівень рівноправних горизонтальних відносин: «Мені так вас шкода. Ви такий нещасний. Чим же я можу вам допомогти? У чому суть прохання? Про які гроші мова?» Зрозуміло, що повторити цю процедуру, підлаштування і потім перехід у потрібні вам рівноправні відносини, можливо, доведеться декілька разів. І проте, принцип амортизації вирішує головне завдання — знижує емоційне напруження і дозволяє якось домовитися, а не просто уникнути неприємного спілкування.

А тепер давайте послухаємо таку людинку, яка опинилася поруч із вами:

«І вам не соромно? Сидите тут такий поважний, а мене ігноруєте. Яюсь це не ввічливо! Та я вам у батьки гожуюсь!

Так, а ну швидко встав і зробив те, що я кажу! Мені треба грошей більше! Як це ти не можеш мені допомогти? Здурів?! Я кажу — не базікай мені тут! Рот закрив і зробив!

Та що ти як маленький? Яке коло повноважень? Які обмеження? Припини клеїти з себе дурня. Та ти що, тупий? Так я тобі зараз все поясню! Ти подивись, з ким

ти розмовляєш! Я шановна особа! І не треба тягнути мій час. Я поспішаю! Навіть не думай тут мені грати у маленького!

Що в тебе нічого нема? Ну й нікчемо! Не здатен навіть грошики відбити. І як тебе тільки такого земля носить?

Що ти на мене так дивишся? Хамло!

Нічого не вирішує, ще й дивиться!

Ти, мабуть, у школі дуже погано навчався. Ніякого пуття з тебе не вийшло... Еге-ге...»

З чого починаємо, шановні? Правильно, визначаємо позицію, яку займає ця людина у спілкуванні. Звідки доносяться ці гнівні крики? Точно, з висоти дорослого. Отже, далі ми повинні відповісти йому знизу, з боку дитини, а вже потім намагатися вирішувати всю цю проблему. Наприклад, ще на самому початку розмови: «Так, мені дуже соромно. Даруйте, що я вас не помітив. Занадто багато турбот, усім допомогти хочу. А ви чого хочете?»; «Ви мене пробачте, будь ласка, я дуже стараюся вам допомогти, просто не завжди виходить». Вам кричать: «Хамло!» Відповідайте: «Так, інколи можу й нагрубити. Так втомився, ніяких нервів не вистачає».

Отже, принцип — високоефективний. Чого хоче дитина? Щоб ви про неї подбали і взяли відповідальність на себе. Чого хоче дорослий? Щоб його слухалися та поважали. Перед дитиною ми себе звеличуємо, перед дорослим — принижуємо. Дайте співрозмовнику те, чого він хоче, у психологічному сенсі, дайте йому те ставлення, яке він так жадає отримати, і він опиниться у ваших руках. Ви зможете вирішити будь-який конфлікт з ним і вийдете з нього переможцем.

ПСИХОЛОГІЧНЕ САМБО

Систему цивілізованої протидії деструктивному впливу розробила також О. В. Сидоренко. Ця система включає такі прийоми:

- Техніка нескінченного уточнення. Для того щоб вивести складну людину на чисту воду, ставте їй якомога більше уточнюючих запитань доти, доки не зрозумієте, у чому проблема.

Приклад: «І в чому проблема? Як вона виникла? Чому ви думаєте, що я можу це вирішити? Як би ви вчинили на моєму місці? А якщо так не можна?..»

- Техніка зовнішньої згоди. Висловлення згоди з частиною позиції співрозмовника без власне зміни вашої позиції. Приклад: «Це дуже цікава і приваблива пропозиція, але треба буде ще поміркувати»; «Ваше питання є надважливим, його, звісно, треба вирішувати, але зараз я маю його обміркувати».

- Техніка англійського професора. Висловлення сумніву стосовно того, що виконання вимог співрозмовника дійсно не порушує прав інших осіб і перш за все вас самих. Приклад: «Мабуть, це буде не зовсім чесно, а чесність — основний принцип моєї роботи»; «Це не зовсім погоджується з моїм розумінням суті роботи адвоката».

Отже, ми обговорили форми складного спілкування і способи, якими можна зробити це спілкування простішим, мінімізувати його шкоду.

І останнє. Цінують себе, поважайте, інколи балуйте. Тільки людина, яка впевнена в собі, здатна витримати деструктивне спілкування і не прогнутися під маніпулятора чи агресора. Піклуйтеся про себе!

НАЗВА СУДУ

КОГО

**В ІНТЕРЕСАХ КОГО
КОНТАКТНІ ДАНІ**

**Зацікавлена особа:
Основ'янський районний
у м. Харкові відділ державної
реєстрації актів цивільного
стану Головного територіального
управління юстиції у Харківській
області**

Адреса: 61001, м. Харків,
вул. Плеханівська, 11
Засіб зв'язку: 732-88-12

ЗАЯВА

про встановлення факту народження

ОСОБА 1 та ОСОБА 2 перебувають у шлюбі, зареєстрованому виконавчим комітетом Верхньоторецької селищної ради Ясинуватського району Донецької області ДАТА, актовий запис №.

Від даного шлюбу у м. Ясинувата 08.10.16 р. народилась особа жіночої статі, яку батьки назвали ОСОБА 3. Місто Ясинувата належить до території, на якій проводиться антитерористична операція, внаслідок чого органи влади та місцевого самоврядування України тимчасового не діють.

Зареєструвати дитину на підконтрольній території не виявляється можливим, оскільки відсутні медичні документи установи, розташованої на підконтрольній Україні території. Медичне свідоцтво про народження № 159, видане Ясинуватською центральною районною лікарнею Міністерства охорони здоров'я ДНР, є неналежним документом для реєстрації народження дитини.

Встановити факт народження необхідно для реєстрації народження дитини та отримання свідоцтва про народження.

Відповідно до ч. 1 і 2 ст. 257¹ ЦПК України заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника. Справи про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, розглядаються невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду.

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», якщо державна реєстрація народження дитини проводиться за місцем проживання батьків чи одного з них, то за їх бажанням місцем народження дитини в актовому записі про народження може бути визначене фактичне місце її народження або місце проживання батьків чи одного з них. Державна реєстрація народження

дитини проводиться не пізніше одного місяця з дня її народження, а у разі народження дитини мертвою — не пізніше трьох днів. Підставою для проведення державної реєстрації народження дитини є визначені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, документи, що підтверджують факт народження. У разі народження дитини поза закладом охорони здоров'я документ, що підтверджує факт народження, видає заклад охорони здоров'я, який проводив огляд матері та дитини. У разі, якщо заклад охорони здоров'я не проводив огляд матері та дитини, документ, що підтверджує факт народження, видає медична консультаційна комісія в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. За відсутності документа закладу охорони здоров'я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження, підставою для проведення державної реєстрації актів цивільного стану є рішення суду про встановлення факту народження.

Відповідно до ч. 1 ст. 144 Сімейного кодексу України батьки зобов'язані невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про громадянство України» особа, батьки або один з батьків якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України. Особа, яка має право на набуття громадянства України за народженням, є громадянином України з моменту народження.

Відповідно до Конвенції про права дитини від 20.11.89 р., ратифікованої постановою Верховної Ради України від 27.02.91 р. № 789-XII, дитина має бути зареєстрована одразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування. Держави-учасниці забезпечують здійснення цих прав згідно з їх національним законодавством та виконання їх зобов'язань за відповідними міжнародними документами у цій галузі, зокрема, у випадку, коли б інакше дитина не мала громадянства.

Згідно з ч. 3 і 4 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» будь-які органи, їх посадові особи та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не визначеному законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий цими органами та/або особами, є недійсним і не створює правових наслідків.

Разом із тим згідно зі ст. 122 СК України дитина, яка зачата та (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини.

Згідно зі ст. 133 СК України, якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік — батьком дитини.

З метою захисту прав і свобод громадян України *ОСОБА 1* та *ОСОБА 2* та їх дитини *ОСОБА 3* прошу у судовому порядку встановити факт народження дитини, що надасть можливість отримати свідоцтво про народження дитини, видане державним органом України.

Під вирішення питання по суті прошу врахувати висновки ЄСПЛ у справах проти Туреччини, зокрема, «Loizidou v. Turkey», «Cyprus v. Turkey», а також Молдови та Росії (зокрема, «Mozer v. the Republik of Moldova and Russia»), де, ґрунтуючись на Консультативному висновку Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії (Namibia case), ЄСПО наголосив, що першочерговим завданням щодо прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони.

Такий висновок ЄСПЛ слід розуміти в контексті сформульованого у згаданому Консультативному висновку Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії так званого «намібійського винятку», який є винятком із загального принципу щодо недійсності актів, у тому числі нормативних, які видані владою не визнаного на міжнародному рівні державного утворення. Зазначений виняток полягає в тому, що не можуть

визнаватися недійсними всі документи, видані на окупованій території, оскільки це може зашкодити правам мешканців такої території. Зокрема, недійсність може бути застосована до таких дій, як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів, невизнання яких може завдати лише шкоди особам, які проживають на такій території. Застосовуючи «намібійський виняток» у справі «Кіпр проти Туреччини», ЄСПЛ, зокрема, зазначив, що, виходячи з інтересів мешканців, які проживають на окупованій території, треті держави та міжнародні організації, особливо суди, не можуть просто ігнорувати дії фактично існуючих на такій території органів влади. Протилежний висновок означав би цілковите нехтування всіма правами мешканців цієї території при будь-якому обговоренні їх у міжнародному контексті, а це становило б позбавлення їх наймінімальніших прав, що їм належать.

На підставі вищевикладеного, відповідно до ст. 257¹ ЦПК України, ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», ст. 122 і 133, ч. 1 ст. 144 Сімейного кодексу України, ст. 7 Закону України «Про громадянство України», Конвенції про права дитини, ч. 3 і 4 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»,

ПРОШУ:

1. Встановити факт народження *ОСОБОЮ 1, ДАТА НАРОДЖЕННЯ*, громадянкою України, яка зареєстрована за адресою: *АДРЕСА 1*, дитини жіночої статі: *ОСОБА 3*, яка народилась 08.10.16 р. у місті Ясинувата Донецької області, батьком якої є *ОСОБА 2, ДАТА НАРОДЖЕННЯ*, громадянин України, зареєстрований за адресою: *АДРЕСА 2*.

2. Допустити негайне виконання рішення суду.

Додатки:

1. Копії паспортів.
2. Копії ідентифікаційних номерів.
3. Копії свідоцтва про шлюб.
4. Копії свідоцтва про народження.
5. Копії медичного свідоцтва про народження № 159.
6. Копії першого аркуша обмінної карти.
7. Фотокартки.
8. Квитанція про сплату судового збору.
9. Копії ордерів.
10. Копія свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю.
11. Копія заяви.

ДАТА

ПІДПИС